

ลักษณะทั่วไปของทาส

ลักษณะทั่วไปของทาสในคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาท

คัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาทได้กล่าวถึงทาสไว้หลายแห่ง บางแห่งได้กล่าวถึงไว้ค่อนข้างละเอียด และเป็นเรื่องเป็นราว แต่บางแห่งก็กล่าวถึงเพียงเป็นคำหนึ่งที่ปรากฏรวมอยู่กับคำอื่น ๆ เท่านั้น ในที่นี้จะประมวลนำมากล่าวถึงโดยจำแนกออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่ คือ ประเภทของทาส สถานภาพของทาส การคุ้มครองที่ทาสได้รับ และการหลุดพ้นจากความเป็นทาส

ก. ประเภทของทาส

ประเภทของทาส มีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง ทั้งเหมือนกันและแตกต่างกัน คือ ในสังฆาทิเสส สิกขาบทที่หนึ่ง ภิกขุณีวิภังค์ พระวินัยปิฎก แบ่งทาสเป็น 3 ประเภทคือ ทาสในเรือนเบี้ย (อนุโตชาโต)¹

¹วิ. ภิกขุณี. 3/31-32/25-26.

. . . ทาโส นาม อนุโตชาโต ธนุกีโต กรมรานีโต . . .

อนุโตชาโต แปลตามรูปศัพท์ว่า ผู้เกิดภายใน หมายถึงลูกทาสที่เกิดขึ้นในขณะที่พ่อแม่กำลังเป็นทาสอยู่

ธนุกีโต แปลตามรูปศัพท์ว่า ผู้ที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์ หมายถึงหังผู้ที่เขาซื้อตัวเองเป็นทาส และผู้ที่เขาได้ตัวมาเป็นทาส

กรมรานีโต แปลว่า ผู้ที่เขานำมาจากการเป็นเชลย (กรมร แปลว่า คนเชลย, เชลย)

ในกามสูตรพิเศษ ขุททกนิกาย มหานิทเทส ได้อธิบายวัตถุประสงค์ ว่าหมายถึง
 สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เครื่องลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสี
 ทาส และ ไม้ สุกกร โค ม้า เป็นต้น และได้อธิบายคำว่า ทาส เพิ่มเติมต่อไปว่า ทาส
 มี 4 จำพวก คือ ทาสในเรือนเบี้ย ทาสสินไถ่ ทาสที่สมัครใจเป็นทาสเอง และทาสเชลย
 พร้อมกันนั้นได้ยกคถาในภาษาบาลีมาประกอบ แปลความว่า คนบางพวกเป็นทาสโดย
 กำนันคนบางพวกเป็นทาสเพราะถูกซื้อด้วยทรัพย์ คนบางพวกสมัครใจเป็นทาสเอง คน
 บางพวกเป็นทาสเพราะเขาได้รับการช่วยเหลือให้พ้นภัย¹

¹ ขุ.มหา. 29/17/12.

จตุตถาโร ทาสา อญฺโตะชาโต ทาโส ธนญฺญิโต ทาโส สามึ วา
 ทาสวียํ อูเปติ อกามโก* วา ทาสวียํ อูเปติ
 อามาย ทาสาปิ ภวนฺติ เหเก
 ธเนน กิตฺตานิ ภวนฺติ เหเก
 สามญฺจ เอเก อูปนฺนุติ ทาสา
 ภยาปนฺนุชฺฌาปี** ภวนฺติ ทาสา ฯ

* คำว่า อกามก แปลตามรูปศัพท์ว่า ผู้ไม่มีความใคร่ ผู้ไม่มีความปรารถนา ผู้
 ไม่มีความต้องการ ในที่นี้คงหมายถึงผู้ที่ถูกบังคับให้ทำสิ่งที่ตัวเองไม่ปรารถนาจะทำ

** คำว่า ภยาปนฺนุชฺฌาปี แปลตามรูปศัพท์ว่า ผู้อันบุคคลลบลระเหแล้วจากภัย คง
 หมายถึงคนที่ตกอยู่ในภาวะอันตรายอันอาจถึงแก่ชีวิต แต่ได้รับการช่วยเหลือให้รอดชีวิต
 มาได้ จึงยอมตัวเป็นทาสของผู้ช่วยเหลือนั้น เช่น ข้าศึกในสงครามที่ได้รับการไว้ชีวิต
 ถูกเขาจับมาเป็นเชลย จึงไต่มอบตนเป็นทาสรับใช้ผู้ช่วยเหลือ

ในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง คำว่า อกามก และคำว่า ภยาปนฺนุชฺฌาปี
 แปลเหมือนกันว่า เชลย ซึ่งเมื่อรวมกับคำว่า ทาส จึงต้องแปลว่า ทาสเชลย

ในวิสูตรชาดก ชุททกนิภาย มหานิบาดชาดก ไก่กล่าวถึงการบำเพ็ญสังฆบารมี
ของวิสูตรบัณฑิต มีเรื่องโดยสรุปว่า พระนางวิมาลา ชายาของท้าววรุณราชแห่งแคว้น
อังคะทรงประสูติพระครุฑ มีพระประสงฆ์จะเสวยหัวใจของวิสูตรบัณฑิตแห่งอินทปัตถนคร
แคว้นกูรุ เจ้าหญิงอิรันทิดี ราชบุตรีได้ทรงให้การช่วยเหลือ โดยประกาศว่าจะยอมเป็น
ภรรยาของบุรุษผู้สามารถนำหัวใจของวิสูตรบัณฑิตมาให้พระมารดาเสวย เวลานั้น ยักษ์
คนหนึ่งชื่อว่าปุนณะ ได้ขออาสาไปทำงานครั้งนี้ด้วยหวังจะได้เจ้าหญิงอิรันทิดีมาเป็นภรรยา
ยักษ์นั้นแปลงร่างเป็นชายหนุ่มไปทำเล่นสกากับพระเจ้าแผ่นดินแคว้นกูรุ และได้ชัยชนะ จึง
ได้เรียกร้องให้พระเจ้าแผ่นดินมอบตัววิสูตรบัณฑิตให้แก่ตน ในชั้นแรกกษัตริย์แคว้นกูรุไม่ทรง
ยินยอม เพราะดำริว่า วิสูตรบัณฑิตเสมือนตัวของพระองค์เอง เนื่องจากมีความสำคัญต่อ
พระองค์มาก ในที่สุด วิสูตรบัณฑิตได้ตัดสินใจที่จะไปกับยักษ์ และได้กล่าวว่าในหมู่มนุษย์มีทาส
อยู่ 4 จำพวก คือ คนบางพวกเป็นทาสโดยกำเนิด (อามาย ทาสาปี ภวนุติ เหเก)
คนบางพวกเป็นทาสเพราะถูกซื้อขาย (ธเนน กิตาปี ภวนุติ ทาสา) คนบางพวกเป็น
ทาสด้วยความสมัครใจ (สยมุปี ทาสา อูปยญุติ เหเก) คนบางพวกได้รับการช่วยเหลือ
มาจากภัยแล้วมอบตนลงเป็นทาส (ภยาปนุญญาปี ภวนุติ ทาสา) และกล่าวว่า
ตัวเขาเองเป็นทาสของพระเจ้าแผ่นดินโดยกำเนิด ฉะนั้น การที่พระองค์จะพระราชทาน
เขาให้แก่ผู้ใด จึงเป็นการกระทำที่ชอชมธรรม¹

¹ ชุ.ชา. 28/893-1044/319-351.

. . . อามาย ทาสาปี ภวนุติ เหเก

ธเนน กิตาปี ภวนุติ ทาสา

สยมุปี ทาสา อูปยญุติ เหเก

ภยา ปนุญญาปี ภวนุติ ทาสา

เอเต นรานัน จตุโรว ทาสา ฯ

อหุธาหิ โยนิโค อหุมปี ชาโค

ภโว จ รญโญ อภโว จ รญโญ

ทาสีหิ เทวสุส ปรีปี คนุควา

ธมุเมเน มี่ มานว ชุชฺช ทชฺชา . . .

ปวงกษัตริย์จึงได้นำตัววิธูรบัณฑิตไปถวายท้าววรุณราชตามพระประสงค์ แต่ด้วยเหตุที่วิธูรบัณฑิตเป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลม ใฝ่หาคอบค้ำถามต่าง ๆ ที่พระราชอาและพระราชินีทรงสงสัยให้ไ้ความกระจ่างทุกอย่าง และเป็นที่พอพระทัย จึงได้รับการปลดปล่อย และกลับเมืองด้วยความปลอดภัย

สรุปได้ว่า ประเภทของทาสในคัมภีร์พระไตรปิฎก มี 4 ประเภท คือ

1. ทาสสินไ้ ใ้แก่ทาสที่ขายตัวลงเป็นทาส หรือ ทาสที่เขาใ้ หรือซื้อมา
2. ทาสในเรือนเบี้ย ใ้แก่ทาสที่เกิดในขณะที่พ่อแม่ยังคงเป็นทาสของผู้เป็นนายอยู่
3. ผู้ที่มาเป็นทาสด้วยความสมัครใจ
4. ทาสเชลย ใ้แก่เชลยศึกที่ถูกนำมาเป็นทาส หรือบุคคลที่ประสบภัยและใ้รับการช่วยเหลือจากคนอื่น พันภัยแล้วจึงยอมตัวเป็นทาสผู้ช่วยเหลือ

การจัดประเภทของทาสข้างต้นนั้น ใ้จัดโดยอาศัยลักษณะของการตกเป็นทาสเป็นเกณฑ์ เช่น เชลยศึกในสงครามถูกจับมาเป็นเชลย ก็เรียกว่า ทาสเชลย เป็นต้น เรื่องเกี่ยวกับการตกเป็นทาสนี้ มีตัวอย่างแสดงรายละเอียดชัดเจนคือเรื่อง เศรษฐีคนหนึ่งในเมืองราชคฤห์ ซึ่งสมัครเป็นทาสเพื่อทดแทนความดี โดยมีเรื่องสังเขปว่า เศรษฐีคนหนึ่งในเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ ใ้ปวดศีรษะเป็นเวลานานถึง 7 ปี นายแพทย์ทั่วไปไม่สามารถรักษาให้หายจากโรคใ้ ใ้ใ้บอกใ้ว่า เศรษฐีจะต้องตายภายใน 5 วันบ้าง ภายใน 7 วันบ้าง ในที่สุดเศรษฐีใ้ขอใ้หมอชิวโกมารภัจจ ุหมอลวงประจำพระองค์ของพระเจ้าพิมพิสารมารักษา ก่อนจะลงมือรักษา หมอชิวโกมารภัจจใ้ถามเศรษฐีว่า เมื่อหายจากโรคใ้จะใ้ทำอะไรเป็นสิ่งตอบแทน เศรษฐีใ้ใ้คำสัญญาว่า ถ้าตนหายจากโรคปวดศีรษะแล้ว จะมอบสมบัติทั้งหมดที่มีอยู่ใ้ รวมทั้งมอบตัวเองเป็นทาสรับใ้ของหมอชิวโกมารภัจจตลอดไป¹

¹วิ. มหาวคค 5/132/179.

จากข้อความดังกล่าวนี้ เป็นเพียงคำสัญญาในการสนทนากรณีหนึ่งเท่านั้น แต่ก็
 ยืนยันว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่า การขอมตนลงเป็นทาสด้วยความสมัครใจ เป็นสิ่งที่
 ได้กระทำกันมาแล้วในสังคมสมัยพุทธกาล

ข. สถานภาพของทาส

สถานภาพของทาสที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาท จำแนกได้เป็น 2
 ลักษณะ คือ สถานภาพของทาสในครอบครัวของนายทาส และสถานภาพของทาสในสังคม
 ทั่วไป

1. สถานภาพของทาสในครอบครัวของนายทาส

ก) ทาสมีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว

ในสังคมอินเดียสมัยโบราณ ครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีพอสมควร
 จะมีทาสไว้รับใช้ เพราะในคัมภีร์พระไตรปิฎก เมื่อกล่าวถึงทรัพย์สินและบุคคลในครอบครัว
 มักจะกล่าวถึงทาสรวมอยู่ด้วย เช่น เรื่องนานาฉันทชาดก ในขุททกนิกาย ติกนิบาตชาดก
 พระสุตตันตปิฎก ได้กล่าวถึงความต้องการของคนที่อยู่ร่วมกัน ว่า ต่างคนต่างก็มีความต้อง-
 การ แตกต่างกันไปคือ นายผู้เป็นเจ้าของบ้านอยากได้บ้านสวย หญิงแม่บ้านอยากได้
 โคนมเป็นจำนวนร้อย ลูกชายอยากได้รถเทียมม้าอาชาไนย ลูกสะใภ้อยากได้กุณฑลแก้ว
 นางปทุมทาสีอยากได้ครก สาก และกระทัง¹ เป็นต้น ความต้องการของคนในครอบครัว
 ที่แตกต่างกันเช่นนี้ คงเป็นเพราะความรับผิดชอบในหน้าที่ของคนในครอบครัวแตกต่างกันไป
 ทาสก็ดูเหมือนจะยอมรับสภาพความเป็นจริงของคนที่อยู่ในฐานะเป็นคนรับใช้ เมื่อถึงเวลา
 ที่จะได้รับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ก็เรียกร้องเอาสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ในการประกอบภารกิจของตน
 ผ่านนายก็ด้วยความเมตตา และให้เกิดริทาสู้อู้งาน ซึ่งเมื่อกล่าวถึงบุคคลอื่นในครอบครัว
 ก็ได้กล่าวถึงทาสรวมไว้ด้วย เรื่องของอกิตติคาบส ในขุททกนิกาย เทรสนิบาตชาดก ก็ได้

¹ช.ซา. 27/466-467/120.

นานาฉันทา มหาราช เอกาคาเร วสาม เส
 อหิ คามวรี อิจฺเจ พรหมณี จ ควิ สติ
 ปตุโต อาชฺณุกิ รติ กญฺญา จ มณิกุณฑล
 ยา เจสา ปุณฺณกา ชุมมี อุทฺตุชลล อภิกงฺขติ ฯ

กล่าวถึงทาสรวมไว้กับสิ่งต่าง ๆ ในการขอพรจากพระอินทร์ว่า "ดูก่อนท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แห่งภูตทั้งปวง ถ้ามหาพิตรจะทรงประทานพรแก่อาตมา โปรดอย่าให้อาตมามีโทษที่จะทำให้ นา ที่ดิน เงิน โค ม้า ทาส กรรมกร เสื่อมสิ้นไปเลย"¹

นายบางคนมีใจเป็นกุศล ไม่อยากให้ทาสและบริวารของตนได้รับความลำบาก เพราะผลที่เกิดจากการกระทำของตน เช่น ในกรณีของพระเวสสันดร ในชุดทกนิยาย มหานิบาดชากก ตอนที่กล่าวถึงพระเวสสันดรถูกเนรเทศออกจากเมืองเพราะโทษที่ให้ช้างเป็นทานแก่เมืองอื่น พระองค์ได้แสดงความมีเมตตาต่อทาส ตั้งข้อความที่ทรงสนทนากับพระบิดาว่า "ข้าพระองค์จะไม่พยายามนำนางทาสไปสู่ป่าโดยที่เจ้าตัวเขาไม่ประสงค์จะไป ถ้าเขาจะตามไปก็ยอมทำได้ ถ้าไม่ไปก็จงอยู่"²

จากเรื่องดังกล่าวข้างต้นแสดงว่า ทาสมีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวในสังคมอินเดียสมัยนั้น

ข) ทาสมีฐานะเป็นผู้รับใช้นายทาส

เมื่อทาสมีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว สิ่งที่ต้องพิจารณาคือไปคือ สถานภาพของทาสในฐานะเป็นผู้รับใช้นายทาส

ในครอบครัว ทาสมีหน้าที่เฉพาะคือ การรับใช้นายของตนตามที่นายจะใช้ ไม่ว่าจะสิ่งที่ถูกใช้ให้ทำนั้นจะดีหรือเลว ในทางความดี ทาสก็มีส่วนช่วยเหลือรับใช้นาย เช่น เรื่องนางวิสาขา เมื่อนางนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุมหาฉันอาหารที่บ้านของตน

¹ ชุ.ชา. 27/1811/354.

. . . วรณฺจ เม อโห สกุโก สหุพฺพทานมิสฺสเร เขตฺติ วตฺถุ
หิรณฺจ ความสุลี ทาสโปริสี เชน ชาเตน ชียนฺตึ โส โทโส น มธี วเส . . .

² ชุ.ชา. 28/1089/384.

. . . นาหิ อกามา ทาลปิ อรณฺญํ เนคฺมุสฺสเห
สเจ อิจฺฉติ อเนวตฺตุ สเจ นิจฺฉติ อจฺฉตฺตุ ฯ

หลังจากเตรียมอาหารพร้อมแล้ว ไค้มอบให้นางทาสีเป็นผู้ไปแจ้งข่าวให้พระภิกษุทราบ เพื่อให้มาฉันอาหารตามที่รับนิมนต์ไว้ ขณะที่นางทาสีไปถึง พระภิกษูกำลังเปลือยกายอาบน้ำอยู่นางทาสีจึงมีไค้แจ้งข่าว เพราะนึกว่าเป็นพวกซีเปลือย นางวิสาขาทราบเรื่องนั้นก็รู้ว่าพระภิกษุคงเปลือยผ้าอาบน้ำ* จึงให้นางทาสีไปนิมนต์อีกครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์จึงได้ไปฉันอาหารตามที่นิมนต์ไว้

นอกจากทาสจะเป็นผู้รับใช้นายในการกิจทั่วไปแล้ว ทาสยังรับใช้ทำธุระส่วนตัว ซึ่งเป็นความลับของนายด้วย เช่น กุสชาคก ในชุดทกนิกาย สัตตนิบาต ทาสไค้ช่วยเป็นแม่สื่อให้นาย ถึงความสรุปว่า พระเจ้ากุสราชไค้หลงรักพระนางประภาวดี แต่ได้รับการบ่ายเบี่ยงจากพระนางเรื่อยมา แม้จะไค้ตรงพยายามติดต่อสัมพันธานานเท่าใดก็มิได้รับคำตอบรักจากพระนางประภาวดี ในที่สุด ไค้ตรงติดต่อกับนางชุษชา ทาสหญิงของพระนางประภาวดีเอง ให้ช่วยเป็นแม่สื่อ โดยมีสัญญาว่า ถ้านางทำงานนี้สำเร็จ พระองค์จะทรงมอบเครื่องประดับทองค่าให้เป็นรางวัล นางทาสีชุษชาไค้พยายามเกลี้ยกล่อมพระนางประภาวดี จนพระนางยอมอภิเษกกับพระเจ้ากุสราช²

เรื่องดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า นอกจากทาสจะเป็นผู้รับใช้นายตามปกติทั่วไปแล้ว ยังเป็นผู้ใกล้ชิด และได้รับความไว้วางใจจากนาย สามารถเสนอแนวคิดและแนวปฏิบัติแก่นายไค้ด้วย อย่างกรณีของทาสีชุษชาที่สามารถเกลี้ยกล่อมให้นายหญิงของตนรับรักพระเจ้ากุสราชไค้ แสดงว่า นายกับทาสผู้รับใช้นั้น มีความใกล้ชิด และไว้วางใจกันพอสมควร

นอกจากนายกับทาสจะมีความเกี่ยวข้องกันในฐานะนายและคนรับใช้แล้ว บางกรณีนายกับทาสก็มีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งยิ่งไปกว่านั้น ดังใน ภริยาสูตร อังคุตตรนิกาย สัตตนิบาต ไค้กล่าวถึงการแบ่งภรรยาออกเป็น 7 ประเภท คือ ภรรยาที่เป็นเหมือน

---

* สมัยก่อนยังไม่มีใครขอพระพุทธาอนุญาตถวายผ้าอาบน้ำฝน พระภิกษุจึงเปลือยกายอาบน้ำ

¹วิ.มหาวคค 5/153/208.

²ช.ชา. 28/103-106/48-50.

เพศผผาค ภรรยาที่เป็นเหมือนโจร ภรรยาที่เป็นเหมือนนาย ภรรยาที่เป็นเหมือนแม่ ภรรยาที่เป็นเหมือนน้องสาว ภรรยาที่เป็นเหมือนเพื่อน และภรรยาที่เป็นเหมือนทาสี และได้อธิบายความหมายของภรรยาแต่ละประเภทแตกต่างกันออกไป สำหรับภรรยาทาสีนั้น ได้อธิบายว่า หมายถึงภรรยาที่ถูกสามีเชื้ยนต์ ชูเชื้ยงอย่างไร ก็ไม่โกรธ มีความอดทนเสมอ และยอมตนอยู่ใต้อำนาจของสามี¹ จากข้อความที่กล่าวนี้ อาจสันนิษฐานได้ว่า ในบางกรณี ทาสีหญิงอาจตกเป็นภรรยาของนาย และสามีผู้ซึ่งเคยเป็นนายมาก่อน อาจปฏิบัติต่อภรรยาที่เหมือนที่เคยเป็นทาสี หรือในทางตรงข้าม สามีอาจทำร้ายช่มชู่ภรรยาของตนเหมือนกับภรรยาเป็นทาสี แต่ภรรยาก็อดทนอยู่ได้ จึงเรียกภรรยาประเภทนี้ว่า ทาสีภรรยา ก็อาจเป็นได้

ค) ทาสีมีส่วนเสริมการทำความดีของนายทาสี

การทำความดีของนายทาสี ตามคติทางพระพุทธศาสนา ทาสีได้มีส่วนช่วยเสริมให้การกระทำนั้นสำเร็จ หรือให้มีผลบริบูรณ์อยู่หลายกรณี เช่น การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าหลายครั้ง พระองค์ได้ทรงเน้นให้นายเห็นความสำคัญของบริวาร รวมทั้งทาสีด้วย เช่น ข้อความในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ว่า "ภิกษุทั้งหลาย มหาเมฆให้ข้าวกลางอกงาม เพื่อประโยชน์แก่อูฐ แก่มหาชนฉนโค สัตบุรุษ ก็ย่อมเกิดมาเพื่อประโยชน์แก่อูฐ เพื่อความสุขของคน คือ มารดา บิดา บุตร ภรรยา ทาสี กรรมกร คนรับใช้"

¹อง. สตุตถ. 23/60/92-95.

. . . อุกุทุสนุตตา วรทเหตุชชิตา อรุทจิตตา ปติโน ทิกุชติ
 อุกุโกธนา ภตุตุสานุทตินี ยา เอวรูปา ปุริสสุส ภริยา ทาสี จ ภริยาคิ
 จ สา ปววจติ . . .

มิตรสหาย และพราหมณ์ฉันนั้น"¹ ในทำนองเดียวกัน เมื่อทรงแสดงธรรมแก่เหล่ากุมาร
บริวารของอุคคหเศรษฐีในเมืองกัททียะ ก่อนที่หญิงเหล่านั้นจะไปอยู่ในตระกูลของสามี
ใดทรงแสดงว่า

พวกเธอต้องเข้าใจว่า เราจะต้องรู้จักการงานที่คนในบ้านสามีที่จะทำ คือ ทาส
คนใช้ หรือกรรมกร ว่าเขาทำแล้วหรือยัง สิ่งที่เขาทำแล้วให้รู้ว่าทำแล้ว สิ่งที่ยัง
ไม่ไต่ทำให้รู้ว่ายังไม่ไต่ทำ จะคงรู้ว่าผู้ช่วยมีกำลังหรือไม่มีกำลัง เราจะแบ่ง
ของบริโภคให้กินตามสมควรอย่างไร²

ในกุมารลิจฉวีสูตร เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเพื่อให้เกิดความเจริญ
อย่างเขียว ใคกล่าวถึงทาส ซึ่งมีส่วนเสริมความดีของนายไว้ด้วย ดังข้อความโดยย่อว่า

¹ อัง. ปญจก. 22/42/50-51.

เสวยลาปี ภิกขเว มหาเมโฆ สหุสสุسانی สมุปาเทนุโต พุโณ ชนุสสุ
อตุถาย หิตาย สุขาย โหติ เอวเมว โข ภิกขเว สปุปริโส กุเล ชายมาโน
พหุชโน ชนุสสุ อตุถาย หิตาย สุขาย โหติ มาตาปิตูนํ อตุถาย หิตาย สุขาย
โหติ ปุตตหารุสสุ อตุถาย หิตาย สุขาย โหติ ทาสกมฺมกรโปริสฺสุ อตุถาย หิตาย
สุขาย โหติ มิตฺตตามจฺจวนํ อตุถาย หิตาย สุขาย โหติ สมณฑุราหฺมณานํ อตุถาย
หิตาย สุขาย โหตีติ ฯ

² อัง. ปญจก. 22/33/40.

ทสมฺมา ทิน กุมาริโย เอวํ สิกฺขิตฺตพฺพํ โย โส ภคฺคฺ อพฺภนฺตโร
อนฺุโตชโน ทาสาติ วา เปสฺสาติ วา กมฺมกราทิ วา เตสํ กตญฺจ กตโต
ชามิสฺสาม อกตญฺจ อกตโต ชานิสฺสาม คิลานกานญฺจ พลาพลํ ชานิสฺสาม ชาหฺนียํ
โกชนียํ จสฺส ปจฺจยํเสเนลํ วิภิสฺสามาติ เอวํ ทิ โว กุมาริโย สิกฺขิตฺตพฺพํ ฯ

กุลบุตรยอมให้เกียรติ เคารพ นับถือ บูชาบุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และคนรับใช้
 ทั่วภคทรัพย์ที่ใครมาด้วยความหมั่นเพียร หามาได้ด้วยความลำแข้งของตนเอง ทั่วการ
 ออบแห้งต่างน้ำ อันใครมาโดยชอบธรรม บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และคนรับใช้
 เมื่อได้รับการให้เกียรติ การเคารพ การนับถือ และการบูชาอย่างนั้น ย่อมอนุเคราะห์
 กุลบุตรนั้นด้วยน้ำใจอันงาม ว่า ขอให้มีความสุข กุลบุตรที่ได้การอนุเคราะห์จากบุคคล
 ดังกล่าว ย่อมได้รับความเจริญอย่างเกษม ไม่มีเสื่อม¹

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า การทำความดีของนายทาส ต้องอาศัยองค์ประกอบ
 หลายอย่าง ทั้งที่เป็นบุคคล และวัตถุ แม้ว่าเรื่องดังกล่าวจะมีใช้เรื่องของทาสโดยเฉพาะ
 ก็ตาม แต่ทาสก็เป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างนั้น

ง) การปฏิบัติตนของทาสมีผลกระทบต่อชื่อเสียงของนายทาส

การปฏิบัติตนของทาสในบางครั้งอาจมีผลกระทบต่อชื่อเสียงและ
 เกียรติยศของนายได้ เช่น เรื่องของนางเวเททิกา ในมัชฌิมนิกาย มูลปัดฉาสกัม มีเนื้อ
 ความโดยสรุปว่า นางเวเททิกา เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงว่าเป็นคนดี มีความสงบเสงี่ยม สุภาพ
 อ่อนโยน เป็นที่รักใคร่ชื่นชมของคนทั่วไป ค่อมานางทาสชื่อ กาลิ มีความสงสัยว่า การ
 ที่นายของตนได้รับการยกย่องชมเชยเช่นนี้ จะเป็นเพราะตนเองได้ช่วยจัดการงานทุก
 อย่างให้เรียบร้อย หรือว่าเป็นเพราะความดีงามตามธรรมชาติของนางเวเททิกาเอง
 จึงได้ทดลองด้วยการปล่อยปละละ เลงานในหน้าที่ที่เคยทำมาแต่ก่อน ไม่จัดการงานให้
 เรียบร้อยเหมือนแต่ก่อนมา นางเวเททิกาเห็นเป็นการผิดสังเกต จึงได้ตักเตือนว่ากล่าว

¹ อ.จ. ปญจก. 22/58/88.

... ปุณ จปรี มหานาม กุลบุตรโต อุฏฐานวิริยาธิตเทหิ โภเคหิ
 พาหาพลปริจเจตเทหิ เสหาวกุชิตเทหิ ธมฺมิเกหิ ธมฺมมลฺลฺเจหิ ปุคฺคทวารทาสกมฺมกรโปริเส
 สกุกโรติ ครุกโรติ มาเนติ ปุเชติ ตเมณํ ปุคฺคทวารทาสกมฺมกรโปริสา สกุกตา
 ครุกตา มานิตา ปุชิตา กลุยาณณ มนสา อนุกมฺปนฺนติ จิริ ชิว ทิมฺรตุต
 ปาเลหิติ ปุคฺคทวารทาสกมฺมกรโปริसानุกมฺปิคฺคสฺส มหานาม กุลบุตรสฺส วุฑฺฒิเชว
 ปาฏิกงฺขา โน ปริหานิ ฯ . . .

แต่นางทาสียังแกล้งทำในสิ่งที่ตนเองอยากทดลองต่อไป นางเวเทหิกาได้ออกทนและตักเตือน
เรื่อยมาหลายครั้ง เมื่อสุดทนแล้วจึงได้คำและทูปตีนางทาสีนั้นจนตีระชะแตก หลังจากนั้น
ไม่นาน คำชมเชยต่าง ๆ ที่นางเวเทหิกาเคยได้รับก็ได้ออกหมกไปทีละน้อยจนไม่มีใครกล่าว
ชมนางอีกเลย ที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะนางทาสีเป็นต้นเหตุ

เรื่องดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า ทาสีนั้นมีส่วนในความสำเร็จหรือความล้มเหลว
ในชีวิตของผู้เป็นนายอยู่บ้าง ถ้าทาสีทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย การงานของนายก็
ราบรื่นและเกิดผลดีต่อนาย แต่ถ้าทาสีละเลยหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย นอกจากจะเกิด
ผลเสียต่อทาสีเอง คือ ถูกนายลงโทษแล้ว ยังส่งผลเสียต่องานหรือความดีงามอย่างอื่น
ของนายด้วย

2. สถานการณ์ของทาสในสังคมทั่วไป

ก) สังคมยอมรับการมีทาส

สังคมอินเดียโบราณคงจะได้ยอมรับการมีทาส ว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่มี
อยู่ในสังคม และการมีทาสอาจเป็นเครื่องแสดงฐานะของคนในสังคมด้วย ดังนั้น ครอบครัว
ที่มั่งคั่งมีฐานะทางเศรษฐกิจดีพอสมควรจึงน่าจะมีทาสไว้รับใช้ ช่วยงานพวกตน หรือบาง
ครอบครัวแม้ฐานะทางเศรษฐกิจจะไม่ดี แต่ถ้ามีความจำเป็น ก็อาจหาทาสมาไว้รับใช้แทน
ได้ เช่น ในขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก ได้กล่าวถึงเรื่องของพราหมณ์ชู้ชก และนาง

1 ม.ม. 12/266/252-255.

. . . . . อถ โข ภิกขเว กาฬิยา ทาลียา เอตทโหสิ สุนฺตีเยว เม
อชฺชุตฺติ โภปิ น ปาตุกโรติ โน อสนฺติ มยฺหเปเต กมฺมมฺนฺตา สฺสูวิทฺตา
เยน เม อชฺชยา สุนฺตีเยว อชฺชุตฺติ โภปิ น ปาตุกโรติ โน อสนฺติ ยนฺนุนาหิ
ภิกฺขโยโส มตฺตาย อชฺชํ วิมฺเสชฺชุนฺติ ฯ อถ โข ภิกขเว กาฬิ ทาลี ทิวาตรฺเยว
อฏฺฐาสี ฯ อถ โข ภิกขเว เวเทหิกา คหปคานี กาฬิ ทาลี เอตทโวจ เห
เช กาฬิติ ฯ ก็ อชฺชเยติ ฯ ก็ เช ทิวา อฏฺฐาสีติ ฯ น ชวฺชเย
ภิกฺขุจิติ ฯ . . . . .

อมิตตคาภรรยาสาว มีความโดยสรุปว่า พราหมณ์ชุกเป็นคนยากจน เทียวขอทานเลี้ยงชีวิต เมื่อสะสมเงินได้มากขึ้นจากการขอทาน ให้นำเงินนั้นไปฝากพราหมณ์ที่เป็นเพื่อนเอาไว้ แล้วเทียวขอทานต่อไป เมื่อเวลาผ่านไป พราหมณ์ชุกหวนมาขอเงินคืน แต่เพื่อนได้ใช้เงินจำนวนนั้นหมดจึงไม่มีเงินจะคืนให้ จึงไต่ยกลูกสาวคือนางอมิตตคาให้ไปเป็นภรรยาของชุก นางอมิตตคาได้สนองคุณบิดามารดาด้วยการไปอยู่กับชุกสามปี มีอายุคร่าวพอ พร้อมทั้งได้ปฏิบัติพราหมณ์ผู้มีกวีวัตรปฏิบัติที่ดีตลอดมา ด้วยความดีของนาง พราหมณ์อื่น ๆ ในละแวกบ้านก็ชวนกันอิจฉา พวกกันกลั่นแกล้ง จนนางไม่ยอมออกไปทำงานนอกบ้านรับใช้สามีเหมือนดังแต่ก่อน เมื่อนางทราบข่าวการทำทานของพระเวสสันดร จึงได้ให้พราหมณ์ชุกผู้เป็นสามีไปขอโอรสและธิดาของพระเวสสันดรมาเป็นทาสรับใช้ตนต่อไป¹

การกล่าวถึงทาสในเรื่องนี้ แม้ได้กล่าวไว้เพียงสั้น ๆ และจบลงที่ชุกได้นำโอรสและธิดาของพระเวสสันดรมาเป็นทาสตามต้องการ ก็พอจะเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าการมีทาสได้มีมาแล้ว และเป็นที่ยอมรับกันในสมัยนั้น

ข) ทาสมีสภาพเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่ง

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีข้อความหลายแห่งที่กล่าวถึงทาสรวมไว้กับทรัพย์สินสมบัติอย่างอื่นของนายทาส เช่น ในขุททกนิกายชาดก มหานิบาต ตอนที่กล่าวถึงการให้ทานของพระเวสสันดร มีใจความว่า ชาวเมืองไม่พอใจที่ทราบว่าพระเวสสันดรให้ลูกเป็นทาน พวกกันคำหนิว่า เป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง ถ้าจะให้ทานก็ควรให้ ทาส ทาสี ม้า ช้าง รถ เป็นต้น² และในลหุภิกโกปมสูตร ในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณฑาสกั พระพุทธเจ้าก็

¹ ชุ.ชา. 28/1126-1130/396-397.

. . . นาทิ ตมฺปิ ภูเล ชาตา ยิ ตฺวํ อุตฺถมฺหเร เหวํ พุราหฺมณ
ชานาหิ น เต วจฺจามิหิ มเร สเจ เม ทาสี ทาสี วา นานยิสฺสูสสิ
พุราหฺมณ เหวํ พุราหฺมณ ชานาหิ นเตวจฺจามิ สฺนฺติเก . . .

² ชุ.ชา. 28/1220-1221.

กถิ เวสฺสูนฺดรโร ราชา ปุตุเตทาสี วเน วสิ ทาสี ทาสินฺจ โส ทฺชฺชา
อสูสสิ จสฺสูสตรโร หตุกฺกิงฺจ ญฺชฺริ ทฺชฺชา กถิ โส ทฺชฺช ทารเก ฯ

ทรงสอนพระอุททายีให้ละเครื่องผูกพันที่ทำให้คิด และออกแสวงหาธรรมไม้ไต้ คือ หอง
ข้าวเปลือก นา ที่ดิน ภรรยา ทาส ทาสี ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่ไม่มีแก่นสาร¹

จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า ทาส เป็นสมบัติอย่างหนึ่งที่นายจะให้เป็นทาน
ปล่อยวางเพื่อตัดกังวล ยกให้ผู้อื่น หรือจะเขียนตีก็ได้ ดังคำกล่าวของภิกษุชาลินา ที่กราบ
ทูลพระเวสสันดรผู้เป็นพระบิดาในชุดทกนิกาย มหานิบาตชาดก ตอนกล่าวถึงพฤติกรรมของ
ชูชก ที่ได้ปฏิบัติต่อคนและชาติผู้เป็นพี่ชายความว่า "พราหมณ์ผู้นี้ได้หุบศัลูกด้วยไม้เท้า
เหมือนหุบศัลูกที่เกิิดในเรือนเบ็ช พราหมณ์นี้คงจะมีใช้พราหมณ์ธรรมคา คงแปลงร่างมา
จากยักษ์ เขาคนนำลูกทั้งสองไปกินเป็นอาหาร พราหมณ์ผู้ปีศาจกำลังนำลูกทั้งสองไป
ทำไม้พ้อจึงนั่งเฉยอยู่เล่า²

¹ม.ม. 13/180/186-187.

. . . โย นุ โช อุททายี เอว วเทยฺย โส คหปติ วา
คหปติปุตุโต วา พนฺธเนหิ พนฺธโร สกุโกติ เนกานิกุชคณานิ ปหาย เนกานิ
ธมฺมุคคณานิ ปหาย เนกานิ เซตุตคคณานิ ปหาย เนกานิ วตุคคณานิ ปหาย เนกานิ
ภริยคคณานิ ปหาย เนกานิ ทาสคคณานิ ปหาย เนกานิ ทาสีคคณานิ ปหาย เกสมสุสู
โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตุณานิ อจฺจาเทตฺวา อคารสุมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺตุ คณฺหิ
คสุส พลวํ พนฺธนํ หพฺหํ พนฺธนํ ติริ พนฺธนํ อပ္ปติกํ พนฺธนํ ภูโล กสิญฺจโรติ
สมฺมา นุ โช โส อุททายี วทมาโน วเทยฺยชาติ ฯ

²ช.ชา. 28/1181/ 422-423.

ติ กิ กณฺหาชินาโวจ อมฺิ มํ ตาต พุราหฺมโณ สญฺจิสฺยา ปฏิกิโกฏฺติ
มเร ชาตี ว ทาสียํ น จายํ พุราหฺมโณ ตาต ธมฺมิกา โทนฺติ พุราหฺมณา
ยภูโช พุราหฺมณวณฺเณน ชาตีตฺตุ ตาต เนติ โน นิชฺมาเนน ปิสฺาเจ กิณฺนุ
ตาต อุทฺทายี . . . ฯ

เรื่องนี้แม้ความเป็นจริงตามเรื่องซาลีและกัณหาจะมีไต่ตกไป เป็นทาสของชูชก หรือนางอมิตตคา เพราะชูชกตายก่อนก็ตาม แต่ในขณะนั้นสองกุมารอยู่ในสภาพที่เป็นทาส ของชูชก เพราะพระเวสสันดรได้มอบให้เป็นสมบัติของพราหมณ์แล้ว พราหมณ์ชูชกจึง เขียนตีไต่

ทาสเองก็คงยอมรับในสภาพความเป็นทาสของตน ไม่ทำในสิ่งที่เกินฐานะของ ตนที่มีอยู่ ทั้งที่บางครั้งมีโอกาที่จะทำได้ เช่น เรื่องของสองกุมารนี้ก็เหมือนกัน เมื่อชูชก พาสองกุมารไปจากพระเวสสันดรแล้ว ไต่เดินทางออกจากเขาวงกตไปถึงเมืองของพระ- เจ้าสฤษดิ์ผู้เป็นปู่ เมื่อทรงทราบว่าสองกุมารเป็นหลาน พระเจ้าสฤษดิ์ได้ทรงเรียกสอง กุมารเข้าไปหา แต่สองกุมารไม่ได้เข้าไป ด้วยสำนักอยู่เสมอว่าตัวเองเป็นทาสของชูชก แม้ว่าพระเจ้าสฤษดิ์จะทรงให้เหตุผลว่า ทั้งสองพระองค์เป็นโอรสและธิดาของราชบุตร และราชธิดาติดตาม แต่ทั้งสองก็ยืนยันในความเป็นทาสของตนในภาวะนั้น จนพระเจ้าสฤษดิ์ ได้ทำตามราคาที่พระเวสสันดรไต่ตั้งไว้ ทั้งสองพระองค์จึงได้เข้าไปหาพระเจ้าปู่ของตน¹

ค) ทาสกับการทำความดีเพื่อตัวเอง

แม้ทาสจะมีฐานะต่ำและซากอิสรภาพดังกล่าว แต่ก็มี เรื่องในคัมภีร์ พระไตรปิฎกหลายแห่งที่แสดงว่า ทาสสามารถประกอบความดีได้ เช่น ในขุททกนิกายชาคก กล่าวถึงการทำความดีของคนไว้ โดยสรุปว่า ไม่ว่าคนจะมีสภาพในสังคมอย่างไร ก็ สามารถประกอบกรรมดีได้ และได้รับผลของความดีนั้นเหมือนกันหมด² การกล่าวถึง สภาพของคนในลักษณะทั่วไปเช่นนี้ น่าจะหมายรวมถึงทาสด้วย

นอกจากการทำความดีด้วยการประพฤติธรรม รักษาศีล ซึ่งคนทั่วไปอาจทำได้ แล้ว ทาสยังอาจออกบวชในพระพุทธศาสนาถ้าได้รับความเห็นชอบจากนายทาส และเมื่อ

¹ ชุ.ชา. 28/1226-1227/439.

ราชบุตตี จ โว มาตา ราชบุตโต จ โว ปิตา ปุพเพ เม
องกุมารุชฺห กิณฺณุ ตัญญา อารภา ราชบุตตี จ มาตา ราชบุตโต จ โน ปิตา
ทาสา มยฺห พฺราหมณสุตฺต สุตฺมา ตัญญา อารภา ฯ

² ชุ.ชา. 27/618-621/148.

บวชเป็นพระภิกษุได้แล้วจะได้รับการคุ้มครองให้พ้นภัยโดยพระเจ้าแผ่นดินด้วย ดังข้อความ
ใน มหาวรรค พระวินัยปิฎกว่า ทาสคนหนึ่งไปบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา เมื่อนายตาม
ไปจับและจะนำกลับมาเป็นทาส ได้มีคนคัดค้านว่า ผู้ใดจะปฏิบัติต่อพระภิกษุในพระพุทธศาสนา
ในทางเสียหายโดยพลการไม่ได้ เพราะพระเจ้าพิมพิสารมหาราชแห่งแคว้นมคธได้ประกาศ
ไว้ว่า ผู้ใดจะทำอันตรายแก่กุลบุตรที่บวชในพระพุทธศาสนาไม่ได้ ใครที่บวชในพระพุท-
ธศาสนาแล้ว ขอให้ประพฤติธรรมต่อไป พวกนายทาสนั้นได้กล่าวโทษว่า พระพุทธศาสนา
มิใช่สถานที่หลบภัย ทำไมจึงปล่อยให้ทาสหนีออกมาบวช พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนั้น
และเกรงว่าจะเกิดความเสียหายต่อส่วนรวม จึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ทาสที่จะบวชใน
พระพุทธศาสนาจะต้องได้รับอนุญาตจากนายทาสก่อน อุปัชฌาย์ใดบวชให้คนที่ยังเป็นทาส
จะต้องอาบัติทุกกฏ¹ จากข้อความนี้แสดงว่า ทาสที่จะบวชในพระพุทธศาสนา จะต้องได้
รับอนุญาตจากนายเสียก่อนจึงจะบวชได้ ซึ่งในคำชกถามอันตรายิกรรมก่อนบวชก็มีคำถาม
ว่าเป็นไทยแก่ตัวหรือยัง² แต่อย่างไรก็ตาม ทาสที่บวชเป็นภิกษุแล้วโดยได้รับอนุญาต หรือ
ไม่ได้รับอนุญาต ก็คงได้รับการป้องกันภัยตามพระประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดิน

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่า ทาสสามารถที่จะทำความดีได้ตามคติของพระพุทธ-
ศาสนา แต่ในบางกรณีนี้อาจก่อให้เกิดผลเสียต่อนายทาส ต้องได้รับความเห็นชอบหรือได้
รับอนุญาตจากนายทาสเสียก่อน

¹วิ.มหาวคฺค. 4/109/455-456.

. . . น ภิกฺขเว ทาสี ปุพฺพาเชตฺตพฺโพ โย ปุพฺพาเชตฺต อापตฺติ
ทุกฺกฏสุสํสํติ ฯ

²วิ.จล. 7/573/354.

. . . มนุสฺสํสํสิ อิตฺถิสิ ญฺชฺชิสฺสํสํสิ อนณฺนํสิ นสิ ราชนํญิ อญฺญตํคํสิ
มาตํปิตุํสิ สํมิเกน ปริปุณฺณวิสฺตํวิสฺสํสํสิ ปริปุณฺณนุเต ปตฺตจิวริ กิณฺณํมาสิ กานํมา
เต ปวตฺตนิติ ฯ

ค. การคุ้มครองที่หาสได้รับ

คัมภีร์พระไตรปิฎกแม้จะมีได้เป็นคัมภีร์ทางกฎหมายโดยตรง แต่ก็ยังมีคำสอนของพระพุทธเจ้าบางข้อที่น่าจะเป็นธรรมที่พระองค์ทรงสอนไว้เพื่อเป็นหลักให้คนในสังคมรู้จักเคารพในสิทธิและอิสรภาพของกันและกัน เพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วยความราบรื่นร่มเย็น ธรรมที่น่าจะเข้าข่ายดังที่กล่าวนั้นคือ ข้อธรรมที่ว่าควยทิศหกในสติกาลสูตร ที่มณีกาย ปาฏิภวรรค ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่มาฆพื่อ สิกาละ ทิศหกที่ทรงแสดงนั้นหมายถึงบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา โดยยึดตัวเราเป็นจุดกลาง มี 6 จำพวกคือ บิคามารคา บุตรและภรรยาหรือสามี มิตรสหาย ครูอาจารย์ สมณพราหมณ์ และทาสกรรมกร พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหน้าที่ที่คนเหล่านั้นจะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างละเอียด ในส่วนที่กล่าวถึงทาสและกรรมกรนั้น ทรงแสดงว่า ทาสและกรรมกรเป็นทิสเบื่องค์อันผู้เป็นนายควรบำรุงควยหลัก 5 ประการคือ

1. จัดการงานให้ทำพอสมควรแก่กำลัง
2. ให้อาหารและรางวัล
3. ให้การรักษาพยาบาลเวลาเจ็บป่วย
4. ให้ได้รับประทานอาหารที่มีรสแปลกใหม่
5. ปล่อยให้เป็นอิสระในเวลาอันสมควร¹

เมื่อพิจารณาแนวปฏิบัติที่นายควรปฏิบัติต่อทาสและกรรมกรตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ นี้ อาจกล่าวได้ว่า พระองค์มีพระประสงค์ให้ทาสกรรมกรได้รับการคุ้มครองในด้านต่าง ๆ เช่น การใช้แรงงาน สวัสดิการในยามเจ็บป่วย ตลอดจนค่าตอบแทนบางอย่างที่ควรได้รับ แม้ธรรมที่ทรงสอนนี้จะมีได้เป็นกฎหมายที่จะให้คุณให้โทษแก่ผู้ปฏิบัติตามที่สอน

¹ที.ปา. 11/203/205.

ปัญจที โข คหปติปุตฺต จฺานเห อญฺิรเกน เหนฺจฺา ทิสฺา ทาสกมฺมกรฺา
 ปจฺุจฺุฏฺจฺาตพฺุทฺทา ยถาพลํ กุมฺมณฺฺํ สํวิธาเนน กตฺตุเวตฺตุคณานุปฺุทฺทาเนน ทิสฺานุปฺุฏฺจฺาเนน
 อจฺุจฺริยานํ รสํานํ สํวิกาเคน สมเย โวสุสฺุคฺเคน . . . .

หรือฝ่าฝืนก็ตาม แต่ก็เป็นหลักปฏิบัติที่บุคคลผู้นับถือพระพุทธศาสนาควรนำไปใช้ ขณะเดียวกันพระองค์ทรงสอนให้ทาสและกรรมกรปฏิบัติค่อนายของคนควยหลัก 5 ประการ คือ

1. ลูกชั้นทำงานก่อนนาย
2. เลิกทำงานทีหลังนาย
3. ถือเอาเฉพาะของที่นายให้
4. ทำการงานให้ดียิ่งขึ้น

ข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า นอกจากจะแสดงให้นายปฏิบัติต่อทาสและกรรมกรแล้ว พระพุทธเจ้ายังได้ทรงแสดงข้อที่ทาสและกรรมกรควรปฏิบัติค่อนายไว้ คือ ทาสต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ไคผลเป็นที่พอใจของนาย มิใช่จะสอนให้ทาสและกรรมกรคอยรับจากนายอย่างเคียว เขาใจว่าพระพุทธเจ้าคงมีพระประสงค์จะให้นายและทาสมีความใกล้ชิดกัน มีความจริงใจต่อกันทั้งค่อนหน้าและลับหลัง ทั้งให้ปฏิบัติภารกิจทุกอย่างด้วยความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบของตน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้ามิได้ทรงปฏิเสธการมีทาส แต่ทรงหาวิธีให้ทาสที่มีอยู่แล้ว ได้รับความคุ้มครองด้วยหลักธรรมคงเป็นเพราะพระพุทธศาสนาดูว่า คนทุกคนมีความแตกต่างกันที่ความดีหรือความชั่ว มิใช่แตกต่างกันที่ชาติกำเนิด² ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสในอัครัญญสูตร ที่สนธิภาส ปาฏิหารรรค ว่า คนทุกคนต่างก็เกิดมาจากโยนิของสตรี³ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงถือว่าทุกคนควรได้รับการคุ้มครองตามฐานะแห่งความเป็นมนุษย์เหมือนกัน

1 เรื่องเดียวกัน.

อิมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ จาเนหิ อยฺยิรเกณ เหนฺจิมมา ทิสฺสา
ทาสกมฺมกรรา ปจฺจุปฺปจฺจิสฺสา ปญฺจหิ จาเนหิ อยฺยิรเก อญฺจมฺปนฺนติ ปุพฺพทฺวารายโน จ
โหนฺติ ปจฺจนานิปาติโน จ ทินฺนนาหาโยโน จ สุกฺตลมฺมการกา จ กิตฺติวณฺณทฺรธา จ ฯ

² อ.จ.ศ.ด.ก. 21/85/110-111.

³ ที.ปา. 11/51-53/87-90.

. . . ทิสฺสนฺนติ โข ปน วาเสฏฺฐา พุราหฺมณานํ พุราหฺมณโณปิ อุกฺกุณฺเอยิ
คฺกุณฺโณปิ วิชายนานาปิ ปายนานาปิ เต จ พุราหฺมณา โยนิชา ว สมานา
เอวมาหฺสุ พุราหฺมโณ ว เสฏฺโฐ วญฺโณ . . . ฯ

ง. การหลุดพ้นจากความเป็นทาส

คัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวถึงวิธีที่ทาสจะได้รับความเป็นไทยไว้โดยสรุป

2 อย่าง คือ

1. การออกบวชในพระพุทธศาสนา

การออกบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้ทาสไต่ความเป็นไทย ดังข้อความในสามัญญผลสูตร ทีมนิกาย สัลชันธวรรค ตอนที่กล่าวถึง การสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้า กับ พระเจ้าอชาตศัตรู ความว่า พระพุทธเจ้าตรัสถาม พระเจ้าอชาตศัตรูว่า ถ้าพระองค์ทรงเห็นทาสที่เคยรับใช้มาก่อน ไปบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นผู้ส่ำรวมกาย วาจา และใจก็แล้ว จะทรงปฏิบัติอย่างไรกับพระภิกษุรูปนั้น จะทรงเรียกให้มาเป็นทาสรับใช้เหมือนแต่ก่อนหรือไม่ พระเจ้าอชาตศรรูกราบ-ทูลว่า พระองค์จะไม่ทรงปฏิบัติอย่างนั้น แต่จะนมัสการ ลูกรับ นิมนค้ำให้ นั่ง บำรุงด้วยปัจจัย 4 พร้อมทั้งถวายการดูแลอย่างเป็นธรรม¹

จากที่กล่าวนั้น จะเห็นว่าพระเจ้าอชาตศรรูมิได้ใส่พระทัยถึงภูมิหลังของพระภิกษุรูปที่ปรารถนาถึงเลยว่าจะมาจากสภาพชีวิตอย่างไร แต่กลับทรงถือว่า พระภิกษุรูปนั้นก็เหมือนกับพระภิกษุรูปอื่นที่พระองค์จะตองเคารพนับถือ และถวายการบำรุง

เรื่องทีกล่าวมาแล้วนี้แม้จะเป็นเพียงการสนทนากันระหว่างพระพุทธเจ้า กับ พระเจ้าอชาตศรรูถึงเรื่องที่ยังไม่เกิดขึ้น และอาจจะไม่เกิดขึ้นก็ตาม แต่ก็เป็นเรื่องที่ชี้ให้เห็นได้ว่า ทาสที่บวชในพระพุทธศาสนาแล้ว จะหลุดพ้นจากความเป็นทาส ทั้งนี้คงหมายถึงทั้งผู้ที่บวชโดยได้รับอนุญาต และบวชโดยไม่ได้รับอนุญาตจากนายทาส

¹ที.ล. 9/200/78-79.

. . . อปิณฺฑุ คฺวั เหวี วเทฺยฺยาสี เอยฺย เม โภ โส ปุริโส ปุณฺ
 เหว โหตุ ทาโส กมฺมกโร ปุพฺพุฏฺฐาธิ ปจฺจณิปาตี กิการปฏิสฺสูสาวิ มนาปจาร์
 ปิยวาทิ มุหฺลฺลโลกิโกติ ฯ โน เหนฺ กฺนฺเต อภฺโซ นํ มยเมว อภิวาเทฺยฺยามปิ
 ปจฺจจฺจเรฺยฺยามปิ อาสเนนปิ นิมนฺเตฺยฺยาม . . . ฯ

อีกเรื่องหนึ่งแม้จะมีได้กล่าวถึงทาสโดยตรง แต่ก็เป็นเรื่องของผู้รับใช้คนอื่น
 คือเรื่องของอุปาลี ผู้เป็นภษามาลา ของเหล่าศากยกุมาร ซึ่งพากันไปบวชในพระพุทธ-
 ศาสนา ก่อนบวช เหล่าศากยกุมารได้กราบทูลพระพุทธเจ้า เพื่อให้ทรงบวชอุปาลีก่อน
 ด้วยมีเหตุผลว่า พวกคนเป็นเจ้าศากยะ ยังมีมานะมาก และอุปาลีเป็นผู้รับใช้พวกคนมา
 นาน เมื่ออุปาลีบวชก่อนแล้ว พวกคนจะไต่พาดันอกิบาท ลุกรับ และทำอัญชลีกรรม สามิจิ-
 กรรมแก่อุปาลีนี้ ด้วยวิธีการนี้พวกคนจะไต่ละมานะที่มีอยู่ได้ พระพุทธเจ้าได้ทรงให้
 อุปาลีบวชก่อนตามที่ทูลขอ เหล่าศากยกุมาร ก็ได้ปฏิบัติต่อพระอุปาลีดังประสงค¹ พฤติ-
 กรรมดังกล่าวนี้แสดงว่า คนที่บวชในพระพุทธศาสนา จะต้องละทิ้งสถานภาพเดิมของตน
 เหลือไว้แต่ความเป็นมนุษย์ที่จะประกอบความดีต่อไป ทั้งที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบ
 ไว้ว่า แม่น้ำทุกสายเมื่อไหลถึงมหาสมุทรแล้ว จะไม่มีชื่อเหลือว่าเป็นน้ำจากแม่น้ำสายใด
 จะได้ชื่อว่าน้ำทะเลหรือมหาสมุทรหมดฉันใด ผู้ที่บวชในพระพุทธศาสนาจะต้องทิ้งความ
 เป็นพราหมณ์ ความเป็นกษัตริย์ ความเป็นแพศย์ และความเป็นสุทรทั้งหมด เหลือไว้แต่

* ภษามาลา หมายถึงข้าราชการในราชสำนัก มีหน้าที่ถวายเครื่องใหญ่ (การ
 ตักนม) พระกรรต ถวายสุก้า (เครื่องขาวแดงศพ) เปลื้องเครื่องพระบรมศพที่ได้รับพระ-
 ราชทานโกศ

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (กรุงเทพ-
 มหานคร: อักษรเจริญทัศน์, 2525), หน้า 611.

¹ วิ.จุล. 7/34-344/159-162.

. . . เอกมุนต์ นิสินนา โข เต สกฺขกุมารา ภควนฺตี เอกทโวจฺ
 มยฺ ญฺเต สากิยา นาม มานสุตฺติโน อยฺ ญฺเต อุปาลี กပ္ปโก อุมหากํ
 ทิมรคฺคํ ปริจารโก อิมํ ภควา ปจฺมํ ปพฺพาเชตฺต อิมสุตฺ มยฺ อภิวาหนํ ปจฺจุจฺจฺจฺจํ
 อญฺชลิคมฺมํ สามิจิกมฺมํ กริสฺสุสาม เหว อุมหากํ สากิยานํ สากิยามาโน
 นิมมาทยิสฺสุตฺติคิ ฯ อถ โข ภควา อุปาลี กပ္ปโก ปจฺมํ ปพฺพาเชติ ปจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
 สกฺขกุมารา . . .

ความเป็นสมณศากยบุตรอย่างเดียวกันนั้น¹

จากที่กล่าวนี้เห็นได้ว่า ในพระพุทธศาสนาไม่มีการแบ่งชนชั้น พระพุทธศาสนาไม่ยอมรับความเป็นพราหมณ์ ความเป็นกษัตริย์ ความเป็นแพศย์ ความเป็นคูทรตลอดกาล โดยอาศัยชาติกำเนิด ซึ่งน่าจะหมายถึงการไม่คงความเป็นทาสตลอดไปด้วย ดังนั้น ถ้าทาสได้บวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ไม่ว่าจะได้รับอนุญาตหรือไม่ได้รับอนุญาตก็ตาม จะพ้นจากความเป็นทาส

2. ความพอใจของนายทาส

ความพอใจหรือการยินยอมของนาย เป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ทาสได้รับความเป็นไทย เพราะถ้านายทาสไม่ยินยอมแล้ว แม้วามีเหตุผลอื่นอย่างไร การปลดปล่อยทาสก็คงมีขึ้นไม่ได้ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีเรื่องซึ่งสอดคล้องกับความลึคนี้ คือ เรื่องของพระภิกษุชื่อ สุติน ในมหาวรรค พระวินัยปิฎก ความว่า พระสุตินเป็นบุตรของเศรษฐีชาวบ้านกลันทะเล เมื่อบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ได้เที่ยวจาริกไปตามที่ต่าง ๆ โดยไม่กลับบ้านเป็นเวลานาน เมื่อเวลาผ่านไปเกิดทุกข์ภัย คิดจะอาศัยพระภิกษุค้ำรังสีพ จึงได้กลับมาภูมิลำเนาของตน วันหนึ่งท่านไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน เมื่อไปถึงบริเวณบ้านเก่าของตน เห็นนางทาสกำลังเทขนมบูททิ้ง จึงบอกให้นางเกลี่ยลงในบาตรของตน ฝ่ายนางทาสจ้ำน้ำเสียงและมีมือของพระสุตินได้ จึงรีบไปบอกมารดาของ

¹วิ.จุล. 7/460/290.

. . . เสวยถาปี ภิกขเว ยา กาจิ มหันทิโย เสวยถิทิ คงคา
 ยมูนา อจิวติ สรรภู มหิตา มหาสมุทฺหิ ปตุตา ชนฺติ ปุริมานิ นามโคตฺตานิ
 มหาสมุทฺโทเทวฺว สงฺขยํ คจฺจนฺติ เอวเมว โช ภิกขเว จตุคาโรเม วฏฺเฐ
 ชุตฺติยา พฺราหฺมณา เวสุสฺสา สุตฺทา เต ตถาคตฺตฺวเวทิตฺเต จมฺมวีนเย อคารสฺมา
 อนคารียํ ปทุพชิตฺวา ชนฺติ ปุริมานิ นามโคตฺตานิ สมณา สกฺยปฺตฺติยาเทวฺว
 สงฺขยํ คจฺจนฺติ . . .

พระสุทิน ด้วยความยินดี มารดาของพระสุทินได้พูดกับนางทาสว่า ถ้านางพูดความจริงแล้ว จะปล่อยไป มิให้เป็นทาส¹ เรื่องนี้แสดงว่า นายจะปล่อยทาสของคนให้เป็นไทยเมื่อไรก็ได้ ถ้านายมีความพอใจ

ลักษณะทั่วไปของทาสในคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์*

คัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์ เป็นกฎหมายสำคัญของอินเดียมาแต่โบราณ ประมาณ พ.ศ. 343-743 (ก่อน ค.ศ. 200-ค.ศ. 200) และเป็นต้นแบบของแนวความคิดการตรากฎหมายของประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย เช่น ชวา มอญ และไทย เป็นต้น

คัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์กล่าวถึงทาสไว้หลายลักษณะ ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะ 4 ประเด็นหลักที่สำคัญ คือ ประเภทของทาส สถานภาพของทาส การคุ้มครองที่ทาสได้รับ และการหลุดพ้นจากความเป็นทาส

ก. ประเภทของทาส

คัมภีร์มนุสมฤตติกล่าวไว้ว่า ทาสมี 7 ประเภท คือ

1. ผู้ที่ถูกจับเป็นเชลยในสงคราม
2. ผู้ที่ยอมเป็นทาสเพื่อแลกกับอาหาร
3. ผู้เป็นทาสที่เกิดในเรือนเบี้ย
4. ผู้ที่ถูกขายลงเป็นทาส
5. ผู้ที่ถูกให้เป็นรางวัล
6. ทาสผู้ที่เป็นมรดกตกทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ

¹วิ.มหาวิภังค. 1/15/27.

. . . สเจ เข สจจ ภูสิ อทาสี ตี กโรมิติ . . . ๙

* คัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หมายถึงคัมภีร์กฎหมายมนุสมฤติ และคัมภีร์กฎหมายอื่น ๆ ที่เข้าใจว่าได้รับอิทธิพลจากมนุสมฤติ ฉะนั้นจึงรวมทั้งคัมภีร์ของนารทะ อาปัสตีมะพะ วิษณุ และอื่น ๆ ด้วย

7. ผู้ที่ถูกให้เป็นทาสเพราะทำความผิด¹

คัมภีร์นารทสมฤติ ใ้ค้แบ่งประเภทของทาสเพิ่มขึ้นจากคัมภีร์มนุสมฤติ เป็น

15 ประเภท คือ

1. ทาสในเรือนเบี้ย
2. ทาสที่เขาซื้อมา
3. ทาสที่ไ้รับมาเป็นของขวัญ
4. ทาสที่ไ้เป็นมรดก
5. คนที่เขาเลี้ยงไว้ไ้ในระหว่างเกิดทุกข์ภัย
6. คนที่เขาเอาไปจำนำ
7. คนที่ยอมเป็นทาสเพราะเป็นหนี้
8. ทาสเชลย
9. คนที่เขาชนะพนันไ้มาได้
10. คนที่สมัครใจเป็นทาส
11. คนที่ถูกปรับให้เป็นทาสเพราะละทิ้งการบำเพ็ญตบะ
12. คนที่เป็นทาสตามเงื่อนไข
13. คนที่ยอมตัวลงเป็นทาสเพื่อรับความอุปถัมภ์
14. คนที่ตกเป็นทาสเพราะมีความสัมพันธ์กับนางทาส
15. คนที่ขายตัวเองเป็นทาส²

ประเภทของทาสในสองคัมภีร์ข้างกันแตกต่างกันค่านจำนวน แต่มีหลายประเภทที่ซ้ำกัน เช่น ทาสเชลย ทาสในเรือนเบี้ย ทาสที่ไ้รับมาเป็นมรดก เป็นต้น และยังมีหลายประเภทชื่อต่างกัน แต่ความหมายน่าจะเหมือนกัน เช่น ทาสที่เขาซื้อมากับคนที่ขายตัว

¹Mn. 8/415.

dhvajāhṛto bhaktadāso grhajaḥ kṛitadattimāu /
pāitriko dandadāsaśca saptāite dāsayonayah //

²Nārada. 5/25-28 in S.B.E. 33/135-136.

ลงเป็นทาส ต่างก็เป็นทาสเพราะการซื้อขาย คนที่ถูกปรับเป็นทาสเพราะการละทิ้งการ
บำเพ็ญศบะ กับ คนที่เป็นทาสเพราะมีความสัมพันธ์กับนางทาส ต่างก็เป็นทาสเพราะทำ
ความผิด ดังนั้นถ้าจะสรุปตามความหมายแล้ว ก็คงมีเพียง 7 ประเภทตามมนุสมฤติ แต่
อย่างไรก็ตาม เพื่อง่ายแก่การเข้าใจ จะกล่าวว่า ทาสในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์มี
จำนวน 7-15 ประเภท

การจัดประเภทของทาสดังกล่าว ได้จัดตามสาเหตุที่คนตกเป็นทาส เช่น คน
ที่ขายตัวเองเป็นทาส¹ คนที่ตกเป็นทาสเพราะมีความสัมพันธ์กับนางทาส² คนถูกปรับ
เป็นทาสเพราะละทิ้งการบำเพ็ญศบะ³ เป็นต้น ส่วนคนในวรรณะศูทร กฎหมายได้กำหนด
ให้เป็นทาสมาแต่กำเนิด ดังข้อความในมนุสมฤติว่า "พระผู้สร้าง กำหนดให้ศูทรเป็นทาส
ของพราหมณ์ แม้ศูทรจะได้รับการปลดปล่อยก็ยังไม่ถึงความเป็นทาสได้ เพราะความเป็น
ทาสเป็นสิ่งที่ติดตัวเขามา"⁴ ดังนั้น คนในวรรณะศูทรจึงเป็นผู้ที่ถูกกฎหมายกำหนดให้
เป็นทาสตลอดไป

นอกจากประเภทของทาสตามที่กล่าวแล้ว คัมภีร์นารทสมฤติ ได้แบ่งคนรับใช้
ออกเป็น 5 ประเภท คือ

¹Mn. 11/60.

kanyāyā dūṣaṇam cāiva vārdhūsyam vratakopanam /
tadāgarāmadārānāmapatyasya ca vikrayah //

²Nārada. 16/7 in S.B.E. 33/244.

³Vis. 5/152 in S.B.E. 7/37

⁴Mn. 8/413-414.

sūdrām tu kārayeddāsyam kṛitamakṛitameva vā /
dāsyāyāiva hi sr̥sto'sāu brāhmanasya svayambhuvā // 413 //
na svāminā n̄sr̥sto'pi sūdro dāsyādvimucyate /
nisargajam hi tattasya kastasmāttadapohati // 414 //

1. นักศึกษา*
2. ผู้กำลังฝึกงาน
3. คนรับใช้เพื่อค่าจ้าง
4. ชาราชการ
5. ทาส

คนรับใช้ 5 ประเภทนี้ 4 ประเภทแรกจัดเป็นกรรมกร ซึ่งได้ค่าจ้างตอบแทนแรงงาน ส่วนประเภทที่ 5 คือ ทาสที่เป็นพวกทำงานรับใช้คนอื่นโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน การงานที่แบ่งให้ทาสและกรรมกรทำก็แตกต่างกัน คือ ทาส มีหน้าที่ทำงานที่ถือว่าไม่สะอาด เช่น การทำความสะอาดทางเข้าออก การทำความสะอาดส้วม การกวาดถนน การเก็บขยะ การทำความสะอาดส่วนลับของร่างกายของนาย การเก็บเศษอาหาร การเก็บอุจจาระและปัสสาวะ รวมทั้งการนวดแขนขาให้นาย ส่วนกรรมกรทำงานที่ถือว่าสะอาดนอกเหนือจากงานของทาสดังกล่าวแล้ว และได้ค่าตอบแทนแรงงานด้วย¹

คัมภีร์นารทสมฤติ ได้แบ่งระดับของคนรับใช้ไว้อีกอย่างหนึ่งว่ามี 3 ระดับ คือ

1. คนรับใช้ชั้นสูง ได้แก่ทหาร
2. คนรับใช้ชั้นกลาง ได้แก่เกษตรกร
3. คนรับใช้ชั้นต่ำ ได้แก่ยามเฝ้าประตู

คนพวกนี้เมื่อรับใช้คนอื่นตามหน้าที่ของตน จะได้รับค่าตอบแทนจำนวนเหมาะสมกับความสามารถและคุณภาพของงานที่ทำ²

จากที่กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นว่า ทหาร เกษตรกร ยามเฝ้าประตู นักศึกษา คนฝึกงาน คนรับใช้เพื่อค่าจ้าง และชาราชการ เป็นกรรมกรทำงานที่สะอาด และได้ค่าตอบแทนแรงงาน ส่วนทาส เป็นพวกที่ทำงานไม่สะอาด อันเป็นงานชั้นต่ำ และไม่ได้อะไรตอบแทนแรงงาน

---

* นักศึกษาต้องรับใช้ครู โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยเพื่อแลกกับความรู้

¹ Nārada. 5/1-8 in S.B.E. 33/131-132.

² Nārada. 5/22-23 in S.B.E. 33/134.

ข. สถานภาพของทาส

สถานภาพของทาสในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ อาจจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ สถานภาพของทาสในครอบครัวของนายทาส และสถานภาพของทาสในสังคมทั่วไป

1. สถานภาพของทาสในครอบครัวของนายทาส

ก) ทาสมีฐานะเป็นส่วนหนึ่งในครอบครัว

คัมภีร์มนุสมฤติ ไท้กล่าวข้อความซึ่งแสดงความเกี่ยวเนื่องของคนในครอบครัวว่า

เด็ก คนชรา และคนป่วย คือผู้ที่เราควรตระหนักว่าเป็นผู้ไม่มีทรัพย์สินสมบัติอื่นใดนอกจากอากาศ ที่ชาย เสมอเหมือนบิดา ภรรยาและบุตรเหมือนร่างกายตน ทาสเปรียบเสมือนเงาของตน ธิดา เสมือนความทุกข์ยากอันยิ่งใหญ่ ดังนั้น หากได้รับความสับประมาทจากบุคคลเหล่านั้นแล้ว เขาผู้ไม่โกรธเคืองควรอดทนตลอดเวลา¹

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า เมื่อมีการกล่าวถึงคนอื่นในครอบครัวก็ไ้กล่าวถึงทาสไว้ด้วย รวมทั้งไ้เปรียบเทียบว่าทาสเป็นคัจเงาของนาย ซึ่งแสดงว่า ทาส เป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว และคงรับใช้ใกล้ชิดคนนายของตนพอสมควร แม้บางครั้งทาสและคนในครอบครัวคนอื่นทำให้เกิดความขัดเคืองใจ ผู้เป็นนายต้องอดทน และไม่โกรธบุคคลเหล่านั้น คัมภีร์มนุสมฤติ ไ้กล่าวไว้อีกว่า นายไม่ควรทะเลาะวิวาทกับทาสและบริวารอื่น ๆ เพราะถ้าเขาชนะใจบริวารไ้แล้ว ก็เท่ากับชนะทุกอย่างในโลก ดังข้อความว่า

¹Mn. 4/184-185.

ākāśésāstu vijyeyā bālavṛddhakṛsāturāḥ /

bhrātā jyeṣṭhah samah pitrā bhāryā putrah svakā tanuh //

chāyā svo dāsavargasca duhitākṛpanam param /

tasmādetāiradhikṣiptah sahetāsamjvarah sadā //

คฤหัสถ์ไม่ควรทะเลาะวิวาทกับพระประจำตระกูล บุโรหิตผู้ทำพิธี อาจารย์ ลุงฝ่าย
มารดา แชก คนใช้ เด็ก คนชรา คนป่วย นักปราชญ์ เพื่อนผู้มีความสัมพันธ์เยื่อ
ญาติ มารดา บิดา ลูกสะใภ้ น้องชาย บุตร ภรรยา ธิดา และพวกทาส เขาจะทน
จากบาปทั้งปวงด้วยการไม่ทะเลาะวิวาทกับบุคคลเหล่านี้ และจะชนะโลกทั้งปวง
ด้วยการชนะใจบุคคลเหล่านี้¹

จากทั้งสองกรณีที่กล่าวแล้วข้างต้น เห็นได้ว่า สถานภาพของทาสในฐานะเป็น
ส่วนหนึ่งของครอบครัว ไม่ได้สำคัญเกินไป กฎหมายโคระบวไว้มิให้นายโอรชเคื่อง และ
มิให้ทะเลาะวิวาทกับคนอื่นในครอบครัวรวมทั้งทาสด้วย

ข) ทาสไม่มีสิทธิในทรัพย์สิน

คัมภีร์นารทสมฤติ กล่าวว่า ทาส มีสภาพเหมือนกับภรรยาและบุตร
ของนายทาส คือคนพวกนี้แม้จะเป็นส่วนหนึ่งในครอบครัว แต่ไม่มีสิทธิครอบครองทรัพย์สิน
ชายผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้จัดการกับทรัพย์สินที่มีอยู่ ผลผลิตทั้งหมดที่เกิดขึ้น
จากบุตร ภรรยา และทาส จะตกเป็นของหัวหน้าครอบครัว เพราะกฎหมายกำหนดว่า
ภรรยา บุตร และทาส เป็นผู้ไม่มีทรัพย์สินสมบัติเป็นของตัวเอง²

¹Mn. 4/179-181.

ṛtvikpurohitācāryāirmātulātithisamsītāih //

bālavṛddhāturāirvāirdyāirjñātisambandhibāndhavāih // 179 //

mātāpitṛbhyām jāmbhirbhrātrā putrena bhāryayā //

duhitṛā dāsavargena vivādam na samācaret // 180 //

etāirvivādānsantyajya sarvapāpāih pramucyate //

etāirjitāisca jayati sarvāmllokānimāngrhī // 181 //

²Nārada. 1/34-35 in S.B.E. 33/51.

คัมภีร์มนุสมฤติ กล่าวถึงทาสว่าไม่มีทรัพย์สินอะไรเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง แม้แต่ลูกที่เกิดมาก็ไม่เป็นกรรมสิทธิ์ของทาส นายทาสจะเป็นผู้ใดลูกของทาสเป็นทรัพย์สิน เหมือนลูกสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ เช่น วัว ม้า เป็นต้น ดังข้อความว่า "วัวตัวเมีย ม้าตัวเมีย อูฐตัวเมีย ทาสหญิง แพะตัวเมีย และตัวเมีย พวกนี้ไม่มีสมบัติสิ่งใดอยู่ในครอบครองของคน ทำทุกอย่างโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน เหมือนการหว่านพืชในที่ดินของคนอื่น"¹ และข้อความอีกตอนหนึ่งว่า "พืชที่กระแสน้ำพัดพามา และงอกงามในที่ดินของผู้ใด ผลย่อมเป็นของผู้นั้น กฎหมายกำหนดให้ลูกของวัว ของม้า ของทาสหญิง ของอูฐ ของแพะ ของแกะ ของนก และของควาย เป็นเช่นเดียวกัน"²

จากคำกล่าวข้างต้นแสดงว่า ลูกทาสที่เกิดมาในขณะที่แม่เป็นทาส จะต้องตกเป็นทาสของนายนั้นด้วย ผู้เป็นแม่ไม่มีสิทธิ์ในตัวลูกของตน

ค) การดำรงชีพประจำวันของทาส

ทาสจะได้รับอาหารไว้รับประทานเป็นวัน ๆ โดยนายเป็นผู้แบ่งให้ ดังข้อความในอภิสัตัมพสมฤติว่า "ส่วนแบ่งของอาหารต้องทำตามธรรมเนียม ทาสจะได้รับส่วนแบ่งเป็นประจำวันไม่ต้องเคืองร้อน ด้วยความพอใจของเขา เขาจะหวังสิ่งของ

¹Mn. 9/48-49.

yathā goṣvostadāsīsu mahiṣyajāvīkāsu ca //

notpādakāḥ prajābhāgī tathāivānyanganāsvapi // 48 //

ye'kṣetrīno bījavantaḥ parakṣetrapravāpinaḥ //

te vāi sasyasya jātasya na labhante phalam kvacit // 49 //

²Mn. 9/54-55.

oghavātāhṛtam bījam yasya ksetre prarohati /

ksetrikasyāiva tābhyām na bījī labhate phalam // 54 //

esa dharmo gavāsṣvasya dāsyustājāvīkasya ca /

vihanṅamahisīnām ca vijñeyāḥ prasavam prati // 55 //

สำหรับตนเอง สำหรับภรรยาและลูก แต่เขาจะไม่หวังหาสผู้ทำงานให้เขา"¹ จะเห็น
 ได้ว่า การดำรงชีพประจำวันของทาสในครอบครัวนั้น คงไม่เดือดร้อนในเรื่องอาหาร
 เพราะเป็นหน้าที่ของนายที่จะให้การเลี้ยงดูตามข้อกำหนดของกฎหมาย

2. สถานภาพของทาสในสังคมทั่วไป

ก) ทาสที่มีสภาพเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่งของนายทาส

สังคมอินเดียสมัยโบราณคงถือว่าทาสที่มีสภาพเป็นเสมือนทรัพย์สิน
 อย่างหนึ่งของนายทาส ดังในคัมภีร์มนุสมฤติ กล่าวไว้ว่า "ลูกของสุทรที่ถือกำเนิดจากทาสี
 หรือจากทาสีของทาส ถ้าบิดายินยอม กฎหมายระบุว่า ให้เขาแบ่งเป็นมรดกตกทอดได้"²
 และกล่าวทำนองเดียวกันไว้อีกแห่งหนึ่ง ว่า

หากว่าพราหมณ์มีภรรยา 4 คนตามลำดับวรรณะแล้ว โบราณท่านบัญญัติวิธีการแบ่ง
 มรดกให้แก่บุตรผู้ถือกำเนิดจากภรรยาเหล่านั้นไว้ว่า ทาสผู้เป็นส่วน โศพพันธุ
 ยานพาหนะ เครื่องประดับ และบ้าน เป็นส่วนที่ยกให้แก่บุตรผู้เป็นพราหมณ์ และ
 ส่วนพิเศษอีกหนึ่งส่วนตามคุณความดี³

¹ Āpas. 2/7-12 in S.B.E. 2/122-123.

² Mn. 9/179.

dāsyām vā dāsadāsyām vā yaḥ sūdrasya suto bhavet //
 so'nujñāto haredamsamiti dharmo vyavasthitaḥ // 179 //

³ Mn. 9/149-150.

brāhmanasyānupurvyena catasrastuyadi striyaḥ //
 tāsām putresu jātesu vibhāge'yam vidhiḥ smṛtaḥ // 149 //
 kināso govṛso yānamalankāraśca veśma ca //
 viprasyāudhārikam deyamekāmsasca pradhānataḥ // 150 //

คัมภีร์อาบัสตีพิมพ์ กล่าวว่ "ไม่มีพี่น้องคนใดจะไควว้ 10 ตัว ทาส 10 คน แต่เพียงผู้เดียว ถ้าบิศาามีภรรยามาก บุตรคนโตที่เกิดจากภรรยาที่ไค้เข้าพิธีแต่งงาน จะไค้รับว้ตัวผู้อีกตัวหนึ่งเป็นส่วนแบ่งเพิ่มขึ้น"¹ และคัมภีร์วิษณุสมฤติ ไค้กล่าวข้อความที่ สอดคล้องกับคำกล่าวนี้ไว้ว่า "ชาวสาลี จะเก็บคอกเบี้ยไค้สูงไม่เกิน 3 เท้า เลื้อผ้า จะเก็บคอกเบี้ยไค้สูงไม่เกิน 5 เท้า ของเหลวต่าง ๆ จะเก็บคอกเบี้ยไค้สูงไม่เกิน 8 เท้า ทาสหญิงและวัวควายจะนำมาเป็นคาคอกเบี้ยค้วยก็ไค้"²

จากข้อความที่กล่าวข้างต้น จะเห็นว่า ทาสมีสภาพเป็นเหมือนทรัพย์สินอย่างหนึ่ง ที่เจ้าของจะให้เป็นมรดกตกทอดต่อกันไปก็ไค้ ให้เป็นคาคอกเบี้ยค้วยก็ไค้ และอาจให้ไป ในลักษณะอื่นไค้อีกค้วย

การให้ทรัพย์สินต่าง ๆ รวมทั้งทาสเป็นมรดก หรือคาคอกเบี้ยค้วยก็ไค้กล่าว คง แบ่งให้แก่ผู้รับตามความเหมาะสม แต่่น่าจะมีข้อยกเว้นสำหรับทาสหญิงและทรัพย์สินบาง อย่างซึ่งไม่อาจนำมาแบ่งกันไค้ ดังข้อความในมนุสมฤติ ว่า

เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นหนี้สิน ไค้ได้รับการจัดแบ่งตามความเหมาะสมแล้ว ในภายหลัง หากไค้พบสิ่งไค้สิ่งหนึ่งเพิ่มเติมอีก ไค้ให้นำสิ่งนั้นทั้งหมดมาแบ่งเป็นส่วนเท่า ๆ กัน แต่เลื้อผ้า ขานพาหุณะ เครื่องประดับ อาหารที่ปรุงแล้ว น้ำ ทาสหญิง สิ่งที่ใช้ใน พิธีวางศพ และทุ่งหญ้า ไม่ควรนำมาจกสรรปันส่วน³

¹ Āpas. 8/7-15.

² Vis. 6/12-15 in S.B.E. 7/43.

³ Mn. 9/218-219.

rne dhane ca sarvasminpravibhakte yathāvidhiḥ //
 paścād dr̥ṣyeta yatkimcittatsarvam samatām nayet // 218 //
 vastram patramalamkāram kṛtānamudakam striyaḥ //
 yogakṣemam pracāram ca na vibhājyam pracakṣate // 219 //

การที่ห้ามมีหน้าสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวมาแบ่งปันนั้น คงเป็นเพราะสิ่งเหล่านี้ บางอย่างเป็นของที่ใช่เฉพาะบุคคล เช่น เสื้อผ้าและเครื่องประดับ อาจไม่เหมาะสม ที่คนอื่นจะรับไปใช้ บางอย่างเป็นของที่คนส่วนมากจะต้องใช้ร่วมกัน เช่น อาหารที่ปรุงแล้ว และของที่ใช้ในพิธีบวงสรวง เป็นต้น ส่วนทาสหญิงนั้น คงหมายถึงทาสหญิงคนเดียว แต่ผู้จะรับอาจมีหลายคน ถ้าจะยกให้แก่คนใดคนหนึ่งอาจทำให้เกิดการแย่งชิงกันได้ จึงควรให้อยู่เป็นของกลาง และรับใช้นายตามสัดส่วน ดังข้อความใน นารทสมฤติว่า "ทาสหญิงคนเดียวจะถูกจัดให้ทำงานอย่างค่อเนื่องตามบ้านต่าง ๆ ตามสัดส่วนของการแบ่งมรดก"¹ ในกรณีของทาสชายก็คงดำเนินการตามแนวนี้

ข) การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของทาส

จากการที่ทาสมีสภาพเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่งของนายดังกล่าแล้ว ทาสจึงไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง ไม่สามารถตัดสินใจทำสิ่งใดตามความประสงค์ของตนได้ และคงไม่สามารถคัดค้านการกระทำของนายได้แม้ตัวเองจะไม่พอใจ เช่น นายสามารถขยิบฉวยเอาสิ่งของใด ๆ ของทาสได้โดยไม่ต้องลึงเลใจ² ทาสจะติดต่อกับบุคคลภายนอกไม่ได้ นอกจากจะได้รับการอนุญาตจากนายเป็นกรณีพิเศษ³

¹Nārada. 25/82-83.

²Mn. 8/416-417.

bhāryā putrasca dāsaśca traya evādhanāḥ smṛtāḥ //
yatte samadhugacchati yasya te tasya taddhanam // 416 //
visrabdham brāhmaṇaḥ sūdrādravyopādānamācaret //
na hi tasyāsti kimcitsvam bhartr̥ hāryadhano hi saḥ // 417 //

³Mn. 8/363.

kimcideva tu dāpyaḥ syātsambhāsām tābhirācāran //
presyāsu cāikbhaktāsu rahaḥ pravrajitāsu ca // 363 //

ในคานกระบวนการยุติธรรม ทาสก็ไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือ ใด กล่าวคือ กฎหมายโคหามมิให้ทาสเป็นพยานในศาล¹ นอกจากจะได้รับการรับรองจากบุคคลที่น่าเชื่อถือใดจริง ๆ² นอกจากนั้น ถ้าทาสมีความผิด จะนำไปสอบสวนด้วยวิธีการให้คัมมน้ำศักดิ์สิทธิ์ตามพิธีทางศาสนาไม่ใด³

ข้อกำหนดต่าง ๆ ข้างต้นนี้ เป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพบางอย่างที่ทาสควร ใดและควรมี แสดงว่า ทาสไม่มีอิสรภาพในตัวเอง ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของนาย ไม่สามารถตัดสินใจทำอะไรใดด้วยตัวเอง ทาสจึงไม่ได้รับการยอมรับในกิจการ และ พิธีกรรมที่สำคัญ

ค. การคุ้มครองที่ทาสได้รับ

1. การให้การเลี้ยงดู

เนื่องจากทาสไม่มีทรัพย์สินสมบัติเป็นของตนเองดังกล่าว การให้การ เลี้ยงดูทาสจึงต้องเป็นภาระของนายทาส คัมภีร์มนุสมฤติ กล่าวว่า นายทาสต้องให้อาหารแก่ทาสให้เพียงพอแก่การดำรงชีวิต ดังข้อความว่า "คนรับจ้างทำนาโดยได้รับส่วน

¹Mn. 8/69-71.

anubhāvī tu yaḥ kaścītkuryātsākṣyaṃ vivādinām //
 antarveśmanyaranye vā śārīrasyāpi cātyaye // 69 //
 striyā'pyasambhave kāryaṃ bālena sthavireṇa vā //
 śiṣyena bandhunā vā'pi dāsenā bhṛtakeṇa vā //70 //
 bālavṛddhāturānāṃ ca sākṣyesu vadatāṃ mṛsā //
 jānīyādasthirāṃ vācamutsaktimanasāṃ tāthā // 71 //

²Nārada. 1/187-188.

³Nārada. 1/331-332.

แบ่งครึ่งหนึ่ง คนที่เป็นมิตรแห่งครอบครัว คนเลี้ยงโค หาส และช่างตัดผม ควรได้รับอาหารที่ควรกิน เช่นเดียวกับผู้ที่เสนอตัวเองลงเป็นทาสในบรรดาบุตรทั้งหลาย"¹

2. การลงโทษเมื่อทาสทำความผิด

ถ้าทาสทำความผิด นายจะลงโทษตามใจตัวเองไม่ได้ คัมภีร์มนุสมฤติ ใ้ให้แนวปฏิบัติไว้ว่า " เมื่อภรรยา บุตร หาส คนใช้ และน้องร่วมอุทรทำความผิด ควรเชียนคิ้ว ขี้กหรือแขนงไม้ไฟที่ส่วนหลังของร่างกาย ไม่ควรตีที่ศีรษะ หากว่าลงโทษด้วยการเชียนคิ้วที่ส่วนอื่นของร่างกาย นั้นเป็นความผิดที่โจรควรได้รับ"² ข้อความข้างต้นเห็นได้ว่า ฎหมายใ้ให้การคุ้มครองแก่ทาสพอสมควร เพราะถ้าไม่มีบทบัญญัตินี้แล้ว ทาสอาจถูกลงโทษรุนแรงถึงตายได้

3. การคุ้มครองทาสหญิง

คัมภีร์นารทสมฤติ ใ้ระบุการคุ้มครองที่ทาสหญิงควรได้รับไว้ว่า นายทาสจะลวนลามทาสหญิงของคนในทางเพศไม่ได้ นายคนใดล่วงเกินทาสหญิง จะต้องชดใช้ค่าเสียหายแก่เธอเป็นเงิน ถ้าทาสหญิงนั้นมีบุตร ต้องให้แม่เป็นไทย พร้อมทั้งให้การเลี้ยงดูแม่และลูกนั้นด้วย³

¹Mn. 4/253.

ārdhikah kulamitram ca gopālo dāsanāpāpitāu //
ete sūdreṣu bhojñānā yāścātmanam nivedayet // 253 //

²Mn. 8/299-300.

bhāryā putrasca dāśasca preṣyo bhrātā ca sodarah //
prāptāparādhāstādyāḥ syū rajjvā venudalena vā // 299 //
prstastu śarīrasya nottamāṅge kathamcana //
eto'nyathā tu praharan prāptaḥ syāccāurakilbisaḥ // 300 //

³Nārada. 8/12 in S.B.E. 33/265.

นอกจากนี้ กฎหมายดังกล่าวยังได้กำหนดโทษไว้สำหรับผู้ขโมยทาสหญิงไว้ค่อนข้างรุนแรง ดังความว่า "ผู้ซึ่งขโมยวีของพราหมณ์ แห่งจุมภิวดีที่เป็นหมัน และขโมยทาสหญิง จะถูกตัดเท้าไปข้างหนึ่ง นอกจากความผิดข้างต้นนี้ ขโมยจะถูกตัดอวัยวะที่ใช้ทำความคิดนั้น"¹

กฎหมายไคระบุการคุ้มครองแก่ทาสหญิงเป็นกรณีพิเศษเช่นนี้ คงเป็นเพราะเห็นว่าหญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ และง่ายต่อการเสียหาย

ง. การหลุดพ้นจากความเป็นทาส

คัมภีร์นารทสมฤติ ไคอธิบายสาเหตุและวิธีที่ทาสจะได้รับความเป็นไทยไว้ดังนี้

1. การไถ่ตัว

การไถ่ตัวเป็นวิธีหนึ่งที่ทาสจะได้รับความเป็นไทย ซึ่งกฎหมายไคระบุประเภทของทาสที่จะไถ่ตัวได้ไว้ คือ ทาสที่เขานำมาจำหน่าย จะไถ่ตัวได้ด้วยเงิน ทาสที่เขาเลี้ยงไว้ในยามข้าวขาดมากแพง จะไถ่ตัวได้ด้วยวัวคู่หนึ่ง พร้อมทั้งชดใช้ค่าอาหารที่เขาไถ่เลี้ยงมาแต่คน

2. การหาคนมาเป็นทาสแทน

ทาส 3 ประเภท คือ ผู้ยอมตัวลงเป็นทาส ผู้เป็นเชลยในสงคราม และผู้ที่เขาไคมาเพราะชนะการพนัน จะได้รับความเป็นไทยเมื่อหาคนที่มียศเสมอกันกับคนมาอยู่เป็นทาสแทน

3. การเลิกทำความคิด

คนที่ตกเป็นทาสเพราะมีความสัมพันธ์กับทาสหญิง จะได้รับความเป็นไทยเมื่อเลิกติดต่อกับนางทาสนั้น

¹Nārada. Introduction in S.B.E. 33/228.

²Nārada. 5/29-39 in S.B.E. 33/136-137.

4. การเลี้ยงตัวเองได้

ผู้ยอมไปเป็นทาสเพื่อความอุดมมั่ง จะได้ความเป็นไทยเมื่อพร้อมจะเลี้ยงตัวเองได้ และขออนุญาตจากนายทาส

5. ความเมตตาของนายทาส

ทาสในลักษณะต่อไปนี้เป็นทาสที่เกิดในเรือนเบี้ย ทาสที่เขาซื้อมา ทาสที่ได้รับมาเป็นของขวัญ และทาสที่เป็นมรดกตกทอดกันมา ตามปกติจะไม่ได้ความเป็นไทย แต่ถ้านายมีความเมตตาและเห็นใจเป็นพิเศษจะได้ความเป็นไทย เช่น ทาสที่ให้การคุ้มครองชีวิตนายในคราวได้รับอันตราย อันอาจถึงแก่ชีวิต เป็นต้น ในกรณีดังกล่าว นอกจากจะได้ความเป็นไทยแล้ว ยังอาจได้รับส่วนแบ่งมรดกจากนายด้วย

6. กษัตริย์โปรดให้ปล่อย

ทาสประเภทหนึ่ง ซึ่งกฎหมายไม่ยอมรับ คือ คนที่ถูกโจรปล้นและถูกบังคับให้เป็นทาส ทาสประเภทนี้จะได้ความเป็นไทยเมื่อกษัตริย์มีพระราชโองการให้ปลดปล่อย

ส่วนทาสอีก 2 ประเภท คือ ผู้ถูกปรับเป็นทาสเพราะละทิ้งการบำเพ็ญตะบะ และคนที่ เป็นไทยแต่ขายตัวเองเป็นทาส กฎหมายกำหนดว่า พวกนี้เป็นทาสชั้นแล้ว จะไม่มีโอกาสได้ความเป็นไทยเลย¹

การหลุดพ้นจากความเป็นทาสทั้งหมดดังกล่าวมานั้น คงขึ้นอยู่กับความเมตตาของนายเป็นสำคัญ เพราะว่ามีเหตุผลหรือวิธีการใดก็ตาม ถ้านายไม่ยินยอมก็คงขาดแก่การปลดปล่อย และถ้านายทาสคนใดมีความเมตตาจะปลดปล่อยทาสของคนให้เป็นไทย กฎหมายก็ได้ระบุแนวปฏิบัติในพิธีการปลดปล่อยไว้ว่า ให้นายใช้หมอน้ำบรรจุน้ำพร้อมทั้งใส่เมล็ดข้าวและดอกไม้ไว้ในน้ำนั้นจนเต็มหม้อ นำไปตั้งไว้บนบ่าของทาสแล้วให้นายทุบหมอน้ำนั้นจนแตก ใช้มือรองเอาน้ำที่ไหลลงมาประพรมบนศีรษะทาส พร้อมกับประกาศว่า เขาเป็นอิสระแล้ว 3 ครั้ง บอกลาทาสหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และให้เดินออกจากบริเวณพิธีไป²

¹Nārada. 5/29-39 in S.B.E. 33/136-137.

²Nārada. 5/42-43 in S.B.E. 33/138.

ลักษณะของทาสในกฎหมายตราสามดวง

เรื่องทาสในกฎหมายลักษณะทาสและกฎหมายลักษณะอื่น ๆ ในกฎหมายตราสามดวง มีลักษณะตาม 4 ประเด็นหลักที่กล่าวแล้วในคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาท และคัมภีร์มานาวรรณ-ศาสตร์ คือ

ก. ประเภทของทาส

กฎหมายลักษณะทาสไคร่ระบุว่า ทาสมี 7 ประเภทคือ

1. ทาสสินไถ่ (ธเนน วิกีนะยฺย วา)
2. ลูกทาสที่เกิดในเรือนเบี้ย (ปุตฺตทาสา)
3. ทาสที่ไถ่มาแต่ฝ่ายมารคาบิคา (มาตาปิตา จ ทาสา)
4. ทาสมีผู้ให้มา (ทินฺนกา)
5. ทาสที่เขาช่วยมาจากการต้องทัณฑโทษ (อฎฺฐทาสา)
6. ทาสที่เขาเลี้ยงไว้ในยามข้าวขาดหนากแพง (ภคฺตกา)
7. ทาสที่เขานำธงไปรบศึกชนะแล้วไถ่มาเป็นทาส (ธชทกา จ ทาสา)¹

นอกจากนี้ไถ่จำแนกเฉพาะทาสสินไถ่ย่อยลงไปอีก 7 ประเภทคือ

ก) ทาสสินไถ่ไม่ขาดค่า คือการขายฝากโดยมีผู้ประกัน ถ้าทาสประเภทนี้หนีไปให้เรียกค่าเสียหายจากผู้ขาย

ข) ทาสสินไถ่ขาดค่า คือการไถ่หรือซื้อเต็มราคาโดยไม่มีการประกันขายขาดตัวไปเลย ถ้าทาสประเภทนี้หนีไปจะเอาผิดผู้ขายไม่ได้

ค) ทาสสินไถ่ไม่ได้ใช้ คือทาสที่ไถ่หรือซื้อแล้วเขาผูกคอกเบี้ยเอาไปขายเงินไม่ได้ใช้ทาสประเภทนี้²

ประเภทของทาสทั้ง 7 มีชื่อเป็นภาษาบาลีกำกับอยู่ด้วย ทำให้คิดว่า อาจเป็นไปได้ว่า เราได้หลักฐานมาจากทางภาษาบาลีที่มีอยู่ในกฎหมายมนุธรรมศาสตร์ของรามัญ ตาม

¹ ก. 2/285.

² ก. 2/288.

ข้อสันนิษฐานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ หรืออาจเป็น ประเพณีที่ยอมรับกันในทางพระพุทธศาสนาก็ได้

การจัดประเภทของทาสตามที่กล่าวข้างต้น อาจเป็นผลมาจากแนวคิดซึ่งแพร่หลาย อยู่ในอารยธรรมโบราณหลายแห่งที่ว่า คนเป็นทรัพย์สินประการหนึ่งที่มีผู้เป็นเจ้าของได้ และผู้เป็นเจ้าของอาจซื้อชาย หรือให้เปล่า หรือจะทำอะไรแก่บุคคลนั้นก็ไต่ตามใจชอบ จาก ความคิดพื้นฐานนี้จึงน่าจะทำให้เกิดรายละเอียดข้อปลีกย่อยเกี่ยวกับเรื่องทาสที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง คือ นายถือว่าทาสเป็นทรัพย์สินที่อาจซื้อขายได้ ลูกทาสถือว่าเป็นคอกผล จากทรัพย์สินของนายยอมตกเป็นทาสของนายต่อไป นายสามารถที่จะปลดปล่อยทาสของตน ที่ถือเป็นทรัพย์สินนั้นได้

แนวคิดอีกอย่างหนึ่ง คือ การช่วยเหลือคนยอมก่อให้เกิดการผูกหนี้ เพราะผู้ได้รับการช่วยเหลือชีวิตถือว่าเป็นหนี้ที่สำคัญที่สุด ซึ่งอาจมีผลให้ตกเป็นทาสของผู้ให้ชีวิต กรณีเช่นนี้มีชนโค เช่น เซลยศึกในสงคราม ซึ่งแทนที่จะถูกฆ่าให้ตาย ก็ยังอาจมีชีวิตอยู่ได้ แต่ต้องเป็นทาสของเขา

การตกเป็นทาสตามกรณีต่าง ๆ ที่เป็นผลให้เกิดมีชื่อประเภทของทาสดังที่กล่าวแล้วนั้น มีรายละเอียดที่อาจพบได้ในกฎหมายตราสามดวง คือ

1. การตกเป็นทาสเพราะการซื้อขาย

การซื้อขายเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนตกเป็นทาส และคงเป็นสาเหตุที่สำคัญ และปฏิบัติกันมากในสังคมไทยสมัยนั้น เพราะมีข้อความที่กล่าวถึงการซื้อขายทาสหลายแห่งในกฎหมายตราสามดวง เช่น ข้อความในกฎหมายลักษณะทาส ว่า "ชายลูกเมีย ชำคน ไวแก่ ท่าน ยังมีโคทำกรรมธรรมให้ คนนั้นหนีไป จะเอาแก่ผู้ชายว่าชายชาก ผู้ใดว่าชายฝาก ยังมีโคทำหนังสือบริคน ถ้าเป็นสัจว่าชายฝากจริงแต่ยังมีโคทำสารกรรมธรรม แลคนนั้นหนี ท่าน ว่า เอาเงินต้นจงเต็ม"¹ และข้อความอีกแห่งหนึ่ง ว่า

ชายตัวฝากไวแก่ท่านก็ ชายเมีย ลูกหลาน ไวแก่ท่านก็ เอาเงินท่านไป มีโคให้สาร

^{*} ภูวียนานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 1.

¹ ก. 2/296.

กรมธรรม์แก้ทาน มาให้ทานให้อยู่ ครั้นท่านเตือนจะเอาสารกรมธรรม์แก้มัน แต่มัน ผู้วันเตือน 9-10 วัน - หนึ่งปี ให้สิทธิแก่เจ้าของทาสเหมือนใดมาแต่ห้องสำเภากา เกิดลูกเป็นชาย หญิง ให้เอาเสมอลูกทาส เป็นสิทธิเพราะมันดื่มน้ำยังเกิดแก้ทาน¹

จากข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ได้มีการซื้อขายทาสกันมากพอสมควร ทั้งการ ขายฝากและขายขาดตัว การขายฝากเป็นการขายที่ผู้ถูกขายยังมีโอกาสกลับคืนเป็นไทย ความซอกตกลอง แต่ถาเลยกำหนดเวลาที่ตกลงกันไว้ ผู้ถูกขายต้องตกเป็นทาสของนายเงิน โดยสิ้นเชิง² ส่วนการขายขาดนั้น ผู้ถูกขายต้องตกเป็นทาสผู้ซื้อโดยสิ้นเชิงแต่วันที่ซื้อขาย กัน แม้ภายหลัง ผู้ขายเกิดความคิดถึงทาสที่ขายไปแล้วก็ไม่สามารถนำกลับคืนมาอยู่กับคน ใด หากขโมยทาสกลับมา ก็จะมีโทษฐานเป็นขโมยคนหนึ่ง³

การขายตัวเองหรือบริวารเป็นทาสนั้น ส่วนมากกระทำไปเพราะความยากจน ซากแคลนทรัพย์สิ้นเงินทองเพื่อดำรงชีวิต บางคนไม่ได้ขายตัวเอง แต่ต้องตกเป็นทาส เพราะไปยืมเงินเขามาและไม่มีเงินใช้คืน ภายหลังจึงยอมตัวไปเป็นทาส⁴

คนผู้ทำความผิด ถูกดำเนินคดี และศาลตัดสินให้เสียค่าปรับตามสมควรแก่โทษ เมื่อไม่มีเงินเสียค่าปรับ ต้องถูกจำคุก ถ้าจำคุกอยู่นานเกิน 3 เดือน ไม่มีญาติมาเสียค่า ปรับให้ ถ้าผู้ใดมาได้ไปก็ให้เป็นทาสของผู้นั้นเหมือนชื่อมาจากห้องเรือ ทั้งลูกและสามี หรือภรรยาของเขาตกเป็นของผู้ใด⁵

¹ ก. 2/292.

² ก. 2/308-309.

³ ก. 2/313.

⁴ ก. 3/85.

* การค้าขายทาสโดยการบรรทุกไปในเรือเหมือนสินค้าทั่วไป คงจะมีในสังคม ไทยแล้ว เพราะมีข้อความกล่าวถึงการซื้อทาสมาจากห้องเรือหลายแห่งในกฎหมายตรา- สามดวง อาจเป็นเพราะประเทศไทยได้ติดต่อกับชาวต่างประเทศในช่วงเวลาดังกล่าว จึงได้แบบอย่างการค้าทาสทางเรือจากชาวตะวันตก หรืออาจมีการนำทาสไปขายให้ชาว ตะวันตกในเรือก็ได้

⁵ ก. 2/316.

ในสองกรณีหลังนี้แม้จะมีใช้เป็นการซื้อขายโดยตรง แต่ก็อยู่ในข่ายของการซื้อขาย

2. การตกเป็นทาสเพราะทำความผิด

การทำความผิดเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนตกเป็นทาส ซึ่งมีทั้งความผิดที่ตนทำเอง และความผิดที่คนใกล้ชิดทำ ในกฎหมายเด็ยรบาลกล่าวไว้ว่า

ผู้เป็นจำเป็นโซลนท่านแต่งให้หาชแม่พระสนม คำเข้าเข้าใต้เพลิง ให้นำผู้เป็นจำเป็นโซลนเร่งตรวจตราชแม่พระสนมจงทุกคนอย่าให้ขาด เหตุการสิ่งใดใช้ให้ทุกแก่พระเจ้าอยู่หัว ถ้ามีกิจธุระกังวล บิคามารคา ญาติพี่น้องป่วย เจ็บตาย ให้พิศทูลรำเรียน ถ้ามีโรคพิศทูลรำเรียน ไปโดยอำเภोज ทานวาเลมิด ไหลงโทะ 3 สถาน สถานหนึ่งให้พันคอร์บริเรียน สถานหนึ่งให้ลอกเป็นคนใช้ สถานหนึ่งให้ทวนควลวคหนึ่ง 50 ที¹

ข้อความข้างต้นมิได้กล่าวถึงทาสโดยตรง แต่โทะที่ได้รับเพราะการละทิ้งหน้าที่ มีถึง 3 สถาน คือ อย่างหนักให้พันคอร์บริเรียน อย่างกลางให้ลอกเป็นคนใช้ และอย่างเบาให้ตีควลวคหนึ่ง 50 ที และข้อความนี้ไม่ได้ให้รายละเอียดว่า คนใช้มีสภาพอย่างไร และจะเป็นคนรับใช้ชื่อยานานเท่าใด แต่เมื่อพิจารณาความรุนแรงของโทะ คนใช้ประเภทนี้อาจกลายเป็นทาสได้

กฎหมายลักษณะทาสกล่าวว่า ชายโทะลักลอบเป็นชู้กับภรรยาคนอื่น เมื่อถูกจับได้ ต้องเสียค่าปรับเป็นเงิน ถ้าไม่มีเงินจ่าย จะต้องตกเป็นทาสสามปีของหญิงนั้น²

สองกรณีที่ปรากฏนี้ เป็นการตกเป็นทาสเพราะความผิดของตนเอง ส่วนการตกเป็นทาสเพราะความผิดของคนใกล้ชิดนั้นมีตัวอย่างในพระราชกำหนด ซึ่งเป็นกฎหมายฉบับหนึ่งในกฎหมายตราสามดวง ความว่า

บุคคลที่เอาคนไปขายเป็นทาสแก่เจ้าเบี่ยนนายเงิน ยังใช้ค่าเงินไม่หมด เอาคนนั้นขายต่อไปที่อื่น หรือลักเอาไพร่ฟ้าประชากรที่มีไชบุตร ภรรยา พี่น้องของคนไป ถ้าสืบได้ความจริง ไหลงอาญาเข็มน 3 ยก โทตระเวนน้ำตระเวนบกอย่างละ 3 วัน ตัวเบี่ยนให้ส่งคืนแก่นายเคิม บุตร ภรรยา ของเขามิได้เป็นคนหลวง มิได้เป็นทาสให้ส่งแก่นายเงิน ไชตางทาส ไชตางเงิน³

¹ ก. 1/124.

² ก. 2/215.

³ ก. 4/350-353.

เห็นได้ว่า บุตรและภรรยาไม่ควรมีส่วนในการทำความผิดของบิดาหรือสามี แต่ต้องถูกเกณฑ์ให้ไปรับใช้ต่างทาส ซึ่งไม่ได้กำหนดว่าจะต้องรับใช้อยู่เป็นเวลานานเท่าไร อาจจะถูกเกณฑ์ไปเลยก็ได้ ลักษณะเช่นนี้อาจเป็นเพราะในสังคมไทยหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้มีสิทธิ์เหนือบุคคลอื่น สิ่งใดที่ชายหัวหน้าครอบครัวทำ คนในครอบครัวต้องร่วมรับผิดชอบ หรืออาจเป็นเพราะคนเหล่านั้นเป็นเสมือนทรัพย์สินของนายที่ใช้เป็นค่าปรับสำหรับความผิดที่เขาทำ

3. ลูกทาสเป็นสมบัติของนายทาส

ลูกทาสที่เกิดขึ้นในขณะพ่อแม่เป็นทาสของนายเงินอยู่จะตกเป็นทาสของนายควย ดังข้อความในกฎหมายลักษณะทาสว่า "หญิงทาสที่ท่านหนึ่ง สมรสด้วยชายทาสท่านแห่งหนึ่ง เกิดบุตรด้วยกันมากน้อยเพียงใด ท่านให้ลูกมันเป็นสิทธิ์แก่นายเงินแห่งทาสหญิงจนสิ้น อุประมาตังแม่โคอันปล่อยและเกิดลูกเท่าใด ให้เป็นสิทธิ์แก่นายโคตัวเมียนั้น"¹

แสดงให้เห็นว่า ลูกทาสที่เกิดจากนางทาสของนายเงินคนใดก็ต้องตกเป็นทาสของนายเงินคนนั้นต่อไป การที่นายเงินมีสิทธิ์เหนือลูกทาสดังกล่าวนี้เอง ทาสผู้เป็นมารดาจะขอลูกของคนให้แก่ใครตามความพอใจของคนไม่ได้ นอกจากจะได้รับความยินยอมจากนายเงิน ดังกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จระบุไว้โดยสรุปว่า ถ้าทาสให้บุตรแก่คนอื่นเพื่อเป็นบุตรบุญธรรมโดยนายทาสไม่รับรู้ ห้ามผู้รับรับเด็กนั้นไว้เป็นบุตรบุญธรรม แต่ถ้านายทาสรับรู้ควย จึงให้ผู้รับรับเด็กนั้นไปได้²

ในกรณีดังกล่าวนี้ คงหมายรวมถึงลูกทาสทุกประเภทด้วย เมื่อทาสมีบุตรขึ้นมา บุตรนั้นต้องเป็นสมบัติของนายเงินเสมอไป นอกจากจะได้รับความเมตตาจากนายทาสเป็นกรณีพิเศษ

¹ ก. 2/340.

² ก. 3/73-74.

ข. สถานภาพของทาส

1. สถานภาพของทาสในครอบครัวนายทาส

ก) ทาสที่มีสภาพเป็นสมบัติของนาย

ทาสที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงนี้ มีสภาพเป็นทรัพย์สินสมบัติอย่างหนึ่งของนาย เพราะนายอาจยกทาสให้คนอื่นในลักษณะใดก็ได้ เช่น การให้เป็นมรดก หรืออาจขาย หรืออาจให้ไปตายแทนตัวก็ได้ ดังข้อความในกฎหมายลักษณะตัวเมียว่า "ชายก็ดี หญิงก็ดี ไคทาสเป็นทรัพย์สินมรดกแห่งพ่อแม่พี่น้องมาภักดี โฉมมาภักดี และไครับพระราชทานไร่นาอากร เมื่อเขาตัวเมียอยู่ด้วยกันไซ้ ให้เอาเป็นสมบัติ"¹ และข้อความในกฎหมายลักษณะภูหนี่ ว่า

เจ้านายเงินเอาชื่อทาส ทาสี เขาในสารกรมธรรม์ กุทรัพย์สินท่านผู้อื่น ภูหนี่ยังมีไคส่งเงินคนและคอกเบือภูหนี่ ส่งบางยังมีครบภักดี ถ้านายมีชื่อในสารกรมธรรม์นั้นลมตายหนี่ ให้เจ้าทาสภูหนี่ไซ้เงินคนและคอกเบือแก่ท่านจงถวน . . . เจ้าหนี่จะเอาแก่ทาส ทาสี ซึ่งมีชื่ออยู่ในกรมธรรม์นั้นมิไค เพราะทาสีเถียงเจ้าของมิไค²

นอกจากที่กล่าวแล้ว กฎหมายยังยอมรับสิทธิสภาพอื่น ๆ ของนายที่มีเหนือทาสของตน แม้แต่ชีวิตของทาสก็ดูเหมือนจะขึ้นอยู่กับความพอใจของนายว่าจะให้เป็นไปอย่างไร เช่น เมื่อมีคนมาจ้างทาสไปทำงาน และทาสนั้นไคประสออุบัติเหตุถึงแก่ชีวิตโดยประการใดก็ตาม ผู้จ้างไม่ต้องรับผิดชอบใด ๆ เพราะไคจ้างมาจากนายของทาสแล้ว³ อนึ่ง นายเงินมิใช่จะมีสิทธิ์เหนือทาสของตนทางร่างกายเท่านั้น แต่ยังมีสิทธิ์เหนือทรัพย์สินที่ทาสมีขณะเป็นทาสด้วย ดังข้อความในกฎหมายลักษณะทาสว่า "ผู้ใดเป็นทาส ทาสี ท่าน แลเจ้าสิ้นเมตตากฎาไซ้โดยสุภาพ แลมันมีผ้าพรรณนุ่งหม่ม ทรัพย์สิน ครั้นอยู่มาทาสนั้นตาย แลทรัพย์สินสิ่งสิ้น ผ้าพรรณนุ่งหม่มของมันนั้น ให้ไคแก่เจ้าทาส เหตุความมันเป็นทาสในเรือนเบือ มันมีทรัพย์สินในเรือนท่าน"⁴

¹ ก. 2/240-241.

² ก. 3/73-74.

³ ก. 2/143.

⁴ ก. 2/335.

ในกรณีหลังนี้จึงหมายความว่า ^A สิ่งของอันใดก็ตามที่ทาสหาได้ หรือได้รับจาก นายทาสในขณะที่เป็นทาส จะตกเป็นของนายทาสหมด เพราะทาสเองก็อยู่ในฐานะเป็น ทรัพย์สินอย่างหนึ่งของนายอยู่แล้ว ดังนั้น สิ่งของที่เกิดเป็นของทาส หรือเกิดจากการ กระทำของทาส จึงเป็นเหมือนดอกผลที่เกิดจากทรัพย์สินอันเป็นต้นทุน ผู้เป็นเจ้าของ ย่อมมีสิทธิในดอกผลที่เกิดขึ้นนั้นอย่างเต็มที่

ข) ทาสกับการรักษาผลประโยชน์ของนายทาส

ทาสต้องมีความซื่อสัตย์ และมีหน้าที่รักษาผลประโยชน์ของนายทาส ไม่ควรทำสิ่งใดอันก่อให้เกิดผลเสียหายต่อนายทาส ทาสที่ขโมยสิ่งของของนาย จะได้รับ โทษตามควรแก่กรณี เช่น กฎหมายลักษณะโจรระบุว่า "ทาสขาคำลักของนายก็ดี แลเอา ของสิ่งสินนั้นไปขายแลมีผู้ซื้อไว้ก็ดี แลมีผู้ซ่อนไว้ก็ดี ไซ้ให้ลักก็ดี สอนให้ลักก็ดี ท่านให้ โหมผู้สอน ผู้ไซ้ ผู้ซ่อนนั้นไว้ตั้งโจร แลทาสอันลักของท่านนั้นให้ทวนมันควัชลวคหนังสือ 50 ที่ ให้หลาบ อย่าให้เคยทำร้ายแก่นายเงิน"¹

จะเห็นว่า ทาสถูกควบคุมโดยกฎหมายเพื่อมิให้ทำความเสียหายแก่นายทาส บุคคลที่มีส่วนสนับสนุนให้ทาสทำความผิดต่อนายทาสก็ต้องได้รับโทษตามกฎหมายเช่นกัน

ในกรณีที่ทาสจะไถ่ถอนตัวเอง หรือผู้ขายจะไถ่ถอนคนของตนจากการเป็นทาส ก็สามารถทำได้โดยต้องให้เหมาะสมแก่เวลา และต้องไม่กระทบกระเทือนผลประโยชน์ ของนายทาส ถ้านายทาสมีงานที่ต้องทำและจำเป็นต้องใช้แรงงานทาสอยู่ การไถ่ถอน นั้นต้องเลื่อนออกไปตามสมควร เช่นข้อความระบุไว้ในกฎหมายลักษณะทาส ว่า

บุคคลใดมีความลำบากใจ เอาบุตร ภรรยา พี่น้อง ทาสชาย ทาสหญิง ไปขายฝาก ใว้ประจำเชิงกระยาเบ็ช* พอล่วงฤดูกาลท่านาไม่ว่าการใดหรือการเกี้ยว จะไปไถ่

* ลวคหนังสือ คือ หนังสือทำเป็นเส้นกลม

¹ ก. 3/218.

** กระยาเบ็ช หมายถึงเงินค่าตัวทาส และเงินกู้

ทาสกลับคืนมา ท่านว่าท่านน่าจะเอาปลา ท่านน่าจะเอาข้าว ท่านไม่ให้รับเงินเลข เมื่อพบคุณการทำงานของท่านแล้ว จึงจะไต่ได้ ถ้าผู้ชายทาสหรือตัวทาสจะไปฟ้องร้องที่ไหน ท่านก็ไม่ให้สู่ภากระลาการโรงสารกรมใด ๆ รับฟ้อง¹

ค) ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับทาส

นายกับทาสมีความแตกต่างกันในด้านความเป็นอยู่ และสถานภาพในสังคมทั่วไป แต่มีบางกรณีที่แสดงให้เห็นว่า นายกับทาสมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เช่น ทาสหญิงบางคนอาจตกเป็นภรรยาของนายทาส ดังข้อความในกฎหมายลักษณะทาสระบุว่า "ผู้ใดมีทาสหญิง นายเงินเอาทาสหญิงเป็นเมีย ให้ห้าค่าตัวเป็น 2 ส่วน ให้นายเงินเอาแก้มันส่วนหนึ่ง ๆ ยกให้แก้มัน ถ้าแก้มันมิเต็มใจจะอยู่ด้วยนายเงิน ให้เอาค่าตัวมันจงเต็ม เพราะเหตุว่าเอาใจออกห่างท่าน"²

การมีบทบัญญัติข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การที่นายทาสได้ทาสหญิงเป็นภรรยาเป็นเรื่องที่มีอยู่ทั่วไปในสังคมสมัยนั้น ไม่ว่าจะเป็นด้วยความพอใจของทั้งสองฝ่าย หรือเป็นเพราะนายบังคับ ก็ยังนับว่าเป็นการยกฐานะของทาสหญิงให้สูงขึ้น* และด้านนายทาสจะทอดทิ้งทาสผู้ใดเป็นภรรยาของตนแล้ว ทาสก็ยังได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายอยู่บ้าง คือมีส่วนในค่าตัวครึ่งหนึ่ง

¹ ก. 2/296.

² ก. 2/341.

* ลักษณะของภรรยาที่กล่าวไว้ในกฎหมายตราสามดวง มี 3 ประเภท คือ

1. ภรรยากลางเมือง ได้แก่ภรรยาที่บิดามารคาคดกแต่งให้ โดยมีคนรับรูทั่วไป
2. ภรรยากลางนอก ได้แก่ภรรยาที่ชายขอหญิงมาเป็นภรรยา รองลงมาจากภรรยากลางเมือง
3. ภรรยากลางทาสี ได้แก่หญิงที่ชายไถมาเป็นภรรยา

2. สถานภาพของทาสในสังคมทั่วไป

แม้ว่าทาสส่วนใหญ่จะมีชีวิตประจำวันอยู่รับใช้ภายในครอบครัวนายทาส และมีกิจกรรมเกี่ยวกับบุคคลในครอบครัวตลอดเวลาก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาในมุมที่กว้างกว่าคือในสังคมทั่วไป จะเห็นว่า มีหลายเรื่องที่ควรนำมากล่าวไว้อีกส่วนหนึ่ง

ทาสเป็นสมาชิกของสังคมกลุ่มหนึ่ง ที่กฎหมายลักษณะตำแหน่งนาพล เรือนกำหนดให้มีสิทธิ์ครองที่นาได้ 5 ไร่ในระดับเดียวกับชายจกและวนิพก¹ ซึ่งเป็นการกำหนดสิทธิ์ในการครอบครองที่นาที่สำคัญในกฎหมายฉบับนั้น ซ่อนแสดงให้เห็นว่า สมัยที่ตรากฎหมายนี้ ทาสมีฐานะค่าสุด

กฎหมายลักษณะต่าง ๆ ในกฎหมายตราสามดวงส่วนใหญ่จะพูดถึงทาสในลักษณะที่เป็นสมบัติของนาย และกล่าวถึงการไต่และการเสีย ผลประโยชน์ของผู้ขายและผู้ซื้อทาสเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น เรื่องราวของทาสในกฎหมายเหล่านี้ จึงไม่ปรากฏให้เห็นเป็นเอกเทศ แต่จะแทรกอยู่ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนายทาส ซึ่งอาจกล่าวในประเด็นที่กำหนดไว้เป็นเรื่อง ๆ ดังนี้

ก) สังคมยอมรับว่าทาสเป็นสมบัติของนายทาส

การขโมยทาสมีโทษเหมือนการขโมยทรัพย์สินอย่างอื่น ดังข้อความที่ปรากฏในกฎหมายลักษณะโจรว่า

ผู้ใดลักไพร่ฟ้าข้าคนท่านชายแก่ต่างประเทศอันมาต่างเมือง ชายลงเรือลงสำเภาก็ดี เอาสินจ้างแลส่งคนให้แก่ต่างประเทศต่างเมืองก็ดี พิจารณาเป็นสัง ท่านให้หาผู้ร้ายนั้นเสีย ส่วนตัวชาวต่างประเทศนั้นให้เกาะจำไว้ ให้ใหม่ฉนั้นโจรนั้นแล อนึ่งพ่อแม่พี่น้องพงษ์พันธุ่มันผู้ลักคนนั้นรู้ด้วยก็ดี ไต่รู้ไต่เห็นมิได้ว่ากล่าวก็ดี ให้จำผู้รู้เห็นไว้ 3 เดือน แลทวนควยลวคหนึ่งโดยฉนั้น ส่วนตัวทาสผู้ที่ถูกลักไปให้ชาวต่างประเทศนั้น ถ้าอายุ 12-16 ขวบ ให้ผูกคอตระเวนรอบตลาด แลทวนควยลวคหนึ่ง 30 ที่ ถ้าอายุ 17-19 ปี ให้ทวนควยลวคหนึ่ง 60 ที่ ถ้ามันมีใจใคร่จะไปกับเขาก็ให้ใส่ตรวไว้ 6 เดือนก่อนแล้วจึงตีควยลวคหนึ่งแล้วส่งตัวให้เจ้าทาส คิน²

¹ ก. 1/277.

² ก. 3/290.

การลักพาตัวของคนอื่นหนีไปก็มีโทษแตกต่างกันออกไป ดังข้อความในกฎหมาย
ลักษณะลักพา ว่า

ผู้ชายเป็นทาสของนายคนหนึ่ง ผู้หญิงเป็นทาสของนายอีกคนหนึ่ง ทั้งสองพากันหนีไป
ในกรณีนี้นายทั้งสองฝ่ายจะคว่ำกันและกันไม่ได้ เพราะทาสทั้งสองค้างก็อยู่ในสภาพ
เป็นโจรขโมยทาสของกันและกันไป แต่ถ้านายเป็นไทยหญิงเป็นทาส ทั้งสองพากันหนี
ไป ฝ่ายชายจะไต่รับโทษในฐานะเป็นโจร ในทำนองเดียวกันถ้าฝ่ายหญิงเป็นไทย
ฝ่ายชายเป็นทาสพากันหนีไป ฝ่ายหญิงที่เป็นไทยต้องไต่รับโทษเช่นกัน¹

จากกรณีข้างต้นจะเห็นว่า การขโมยทาสคนอื่นมีโทษทั้งผู้ขโมย ผู้สมรู้ร่วมคิด
และทาสผู้ถูกขโมย สำหรับการหนีไปด้วยกัน ให้ถือเอาผู้เป็นไทยเป็นคนขโมย และให้
ไต่รับโทษเหมือนการขโมยทรัพย์สินอย่างอื่นของนายทาส²

ข) สังคมนิยมรับการซื้อชายทาส

สังคมไทยสมัยก่อนคงจะยอมรับว่า การซื้อชายทาสเป็นเรื่องปกติ
และปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป เพราะมีข้อความกล่าวถึงการซื้อชายทาสอยู่หลายแห่งในกฎหมาย
ตราสามดวง เช่น ข้อความที่กล่าวถึงการพิพาทเรื่องการค้าทาส ว่า

คนจนขายกันไปเป็นทาส อยู่มาไม่นานถึงเดือน คนที่ถูกขายนั้นหนีไป ผู้ชายต้องไต่
เงิน แต่ถาพหนีเดือนหนึ่งไปแล้ว ไม่ต้องไต่ ถ้าผู้ถูกขายเป็นพวกริใหญ่ เป็นบ้าหมู
หรือเจ็บป่วยด้วยประการใด ให้ผู้ซื้อเวนคืนแก่ผู้ชาย ในกรณีนี้ผู้ชายต้องคืนเงิน
แก่ผู้ซื้อด้วย ถ้าหนีเดือนหนึ่งไปแล้วผู้ชายจะไม่คืนเงินให้ก็ได้³

ชายคนไหนแก่กันไปโดยระบุไว้ในกรมธรรม์ว่าชายผากหรือชายชาก็ตาม ผู้ชาย
ไม่ได้ส่งทาสแก่ผู้ซื้อ เอาคนที่ขายนั้นไว้ผูกคอกเบี้ย หรือส่งคนไปให้เป็นทาสเขา
แล้วจางวานไปใช้ไม่ยอมส่งตัวทาสคืนให้เขา เมื่อเจ้าของเงินทวงเอาทาส
คอกเบี้ยหรือค่าจางก็ไม่ได้ แลทาสที่กักเอาไว้หนีหนีหรือตายไป ให้ผู้เอาทาส
เขาไว้นั้นจ่ายค่าป่วยการและค่าจางทั้งหมดจนครบ⁴

¹ ก. 3/250.

² ก. 3/14.

³ ก. 2/312-313.

⁴ ก. 2/309-310.

การซื้อขายทาสคงจะเป็นพฤติกรรมของสังคมอย่างหนึ่งที่จะต้องมีการเอารัดเอาเปรียบให้ฝ่ายตนได้รับผลประโยชน์มากและให้ฝ่ายตรงข้ามได้ผลประโยชน์น้อย การที่มีข้อกำหนดต่าง ๆ เกี่ยวกับการซื้อขายทาสนั้นก็คงเพื่อให้คนในสังคมไม่เอาเปรียบกัน

ค) ความผิดเกี่ยวกับการหลหนีของทาส

การหลหนีของทาสคงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเสมอในสังคม เพราะปรากฏมีคำกล่าวถึงเรื่องนี้อยู่หลายแห่ง เช่น ในกฎหมายลักษณะทาส ความว่า

ทาสหนีไป มีคนนำมาจากกลางทาง หรือทาสคนอื่นหนีมาอยู่ด้วยโดยเจ้าบ้านไม่รู้ เรื่องให้เจ้าบ้านตามทาสนั้นให้รู้เรื่อง และส่งคืนให้พวกชนบ้านเมืองเดียวกัน ถ้าเจ้าทาสไม่ได้เอา ทาสนั้นหนีหรือตาย จะเอาโทษกับผู้รองทาสไม่ได้ แต่ผู้รองทาสไม่บอกแก่เจ้านายเดิม ต่อมาทาสเขาหนีหรือตาย ผู้รองทาสต้องชดใช้¹

ข้อความอีกแห่งหนึ่งในกฎหมายฉบับเดียวกัน กล่าวว่า

ทาสหนีนายเงินไป แลไปพบคนหนึ่งที่ดินทางมา พุดจากกันแล้ว บุคคลนั้นไม่ทราบว่าเป็นอีกคนหนึ่งเป็นทาสหนีนายมา เดินทางไปด้วยกัน ครั้นเจ้าของทาสไปพบเข้า จะเอาโทษคนเดินทางนั้นไม่ได้ แต่ถ้าคนเดินทางรู้ว่าทาสนั้นเป็นทาสมีนาย และเป็นญาติกับทาสนั้นด้วย เขามีโทษในฐานะเป็นชโมย . . . คนเดินทางไกลแลไปหยุดพักที่ศาลาวัค หรือที่พักใดก็ตามที่มีทาสหนีนายเดินทางมาพักอยู่ด้วย เจ้าของทาสมาพบเข้า จะเอาโทษกับผู้ที่มาพักนั้นไม่ได้²

จากข้อความที่ปรากฏ ชี้ให้เห็นว่า ทาสที่หนีนายจะต้องได้รับโทษตามสมควรแก่กรณี บุคคลอื่นที่มีส่วนรู้เห็นและสนับสนุนให้ทาสหนีไปก็มีความผิดในฐานะเป็นโจรชโมย ทาสส่วนบุคคลที่อยู่กับทาสในขณะที่นายตามไปพบนั้น ถ้ายังไม่สืบทราบความเป็นจริงก่อน จะตักทักเอาว่าเป็นผู้ชโมยทาสยังไม่ได้ อนึ่ง การที่ทาสต้องหลหนีจากนายทาสนั้นคงเป็นเพราะได้รับการกดขี่ข่มเหงจากนายทาส จนไม่สามารถที่จะอยู่ต่อไปได้

¹ ก. 2/322.

² ก. 2/320-321.

ง) ทาสกับความสัมพันธ์ทางเพศ

เราอาจสังเกตเห็นได้จากประวัติศาสตร์ว่า ความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างคนต่างเผ่า หรือคนในระดับสังคมที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด มักมีขอบเขตจำกัดในสังคมไทย เรื่องความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างผู้เป็นไทยกับทาสก็มีข้อชี้ชัดกัน แต่ก็อาจมีขึ้นได้ ทั้งในกรณีนายทาสมีความสัมพันธ์กับทาสหญิง กรณีทาสชายกับหญิงที่เป็นไทย และกรณีทาสหญิงกับชายที่เป็นไทยซึ่งไม่ใช่ นายทาส ส่วนความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างทาสด้วยกันนั้น เป็นสิ่งที่ เป็นปกติวิสัย

ในกฎหมายตราสามดวง ได้กล่าวถึงเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศของพวกทาสทั้งระหว่างไทยกับทาส และระหว่างทาสกับทาสไว้หลายแห่ง เช่นข้อความว่า "ชายไทยคนใดภอใจทาสสาวของคนอื่น ไปแอบเอาเธอเป็นเมียคนโดยมิได้ไต่จากเจ้าทาส เอาทาสไปแล้วไม่ส่งคืน เจ้าทาสจะไต่ลูกหรือไม่ก็ตาม เจ้าของทาสเสียเวลาที่จะใช้ทาสชายคนนั้นจะถูกปรับ ถ้ามีลูกด้วยกัน ให้ลูกนั้นตกเป็นของแม่ คือเป็นทาสในเรือนเบี้ยต่อไป"¹

จะเห็นว่า ชายไทยได้ทาสหญิงของคนอื่นมาเป็นภรรยา โดยเจ้าของทาสนั้นไม่รับรู้หรือยินยอมด้วย จะต้องได้รับโทษตามกฎหมาย ถ้ามีลูกก็ให้ตกเป็นสมบัติของนายทาส ในทางตรงกันข้าม ถ้าฝ่ายหญิงเป็นไทย ได้สมรสกับทาสชาย ลูกที่เกิดมาให้ เป็นสมบัติของฝ่ายหญิง คือเป็นไทยไปตามมารดา ถ้าหญิงเป็นไทย ถูกนายทาสขอไปเป็นภรรยาทาสของเขา ลูกที่เกิดมาจะต้องแบ่งออกเป็น 3 ส่วน นายของทาสชายจะ ได้รับไปส่วนหนึ่ง² เป็นที่น่าสังเกตว่า ฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายที่ได้รับผลประโยชน์ที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางเพศมากกว่าฝ่ายชาย

อีกกรณีหนึ่ง ทาสหญิงไปลักลอบทำชู้กับชายไม่ว่าไทยหรือทาสในขณะเดียวกัน ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และชายเหล่านั้นเกิดการชิงหวางแย่งชิงทาสหญิงนั้นถึงกับมีการฆ่ากันตาย กฎหมายกำหนดให้ฆ่าคนที่ฆ่าเขานั้นตายตามกันไปด้วย แต่ถ้าจะกรุณาลดโทษก็ให้

¹ก. 2/341.

²ก. 2/337.

ปรับใหม่แทน ส่วนทาสหญิงคนนั้นให้ประจานเหมือนหญิงไม่มีสามีทั่วไปที่ทำความผิดในทำนองนี้ และให้ตีด้วยลาตหนัก 30 ที แล้วจึงปล่อยให้นายเงินใช้ตามปกติต่อไป¹

เรื่องของความสัมพันธ์ทางเพศที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า สังคมไทยมีข้อกำหนดเกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศไว้มาก ทั้งระหว่างผู้เป็นไทยกับทาส และทาสกับทาสด้วยกัน แต่ก็มีข้อยกเว้นคือ ต้องได้รับอนุญาตหรือความเห็นชอบจากนายเป็นราย ๆ ไป ยิ่งไปกว่านั้น ถ้านายทาสมีความประสงค์จะเอาทาสหญิงเป็นภรรยา ก็เป็นเรื่องที่ทำได้โดยง่าย ซึ่งกรณีนี้ ทาสหญิงนั้นก็พ้นจากความเป็นทาสด้วย

ค. การคุ้มครองที่ทาสได้รับ

กฎหมายตราสามดวงมีบทบัญญัติต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าทาสได้รับการคุ้มครองจากทางบ้านเมืองอยู่หลายแห่ง เช่น กฎหมายพระไอยการกรมศึกศึก โฉกกล่าวไว้ในส่วนนำ มีใจความโดยย่อว่า มีผู้ไปกราบทูลสมเด็จพระเอกาทศรถว่า นายทาสใช้ทาสหญิงชื่ออีเกิดให้ไปชุกคิน ลูกของเธออยู่ที่บ้านนายและจมน้ำตาย นายคงไม่รับผิดชอบ เธอจึงขอความเป็นธรรมจากบ้านเมือง พระเอกาทศรถโปรดฯ ให้พระมหาราชครู ปุโรหิต และพญาจารย์แห่งพระราชกฤษฎีกากำหนดค่าคนเอาไว² การออกกฎหมายมาโดยปรารถนาคือการรื้อถอนของทาสเป็นเหตุ เช่นนี้แสดงให้เห็นว่า บุคคลไม่ว่าจะมีสถานภาพในสังคมอย่างไร ควรได้รับการคุ้มครองจากบ้านเมืองเหมือนกัน

ข้อกำหนดของกฎหมายลักษณะต่าง ๆ ในกฎหมายตราสามดวงที่กล่าวถึงการให้ความคุ้มครองแก่ทาส มีกระจัดกระจายอยู่หลายแห่ง ซึ่งจะประมวลนำมากล่าวเป็นเรื่อง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การลงโทษ

เมื่อทาสทำความผิด นายจะลงโทษทันทีโดยพลการไม่ได้ ดังข้อความในกฎหมายลักษณะอาญาราชฎว่า "ถ้าทาสหนีเจ้าโดยกัณฑ์คิดพันไปด้วย จะไปอยู่แห่งใดก็ตาม เจ้านั้นตามไปพบ จะจับกุมเอาเองโดยพลการไม่ได้ จะต้องอายัดแก่เจ้าบ้าน

¹ ก. 2/343.

² ก. 1/198-199.

นายแขวง กรมการ ถ้าเจ้าหน้าที่คนใดมิค้ำเนินตามกฎหมาย เกาะ* ไปโดยผลการ จะต้อง
ถูกปรับใหม่ตามยศศักดิ์¹

กฎหมายลักษณะทาสไต่กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า ถ้าทาสหนีนายไป นาย
ตามจับและพบทาสนั้นแล้ว จะอุกคร่าเอาเองโดยผลการไม่ได้ ให้อัยกแก่ผู้รับผิดชอบ
เช่นเจ้าบ้านเจ้าเรือน เป็นต้น²

ในกฎหมายลักษณะตระลาการก็ไต่กล่าวไว้ว่า

จับทาสลูกหนีมายังสมภักนิกการ ให้กฎหมายเรียกเบี้ยเรียกเงินกัตี ให้สมภักนิกการ
ถามลูกหนีในทันใด ถ้าลูกหนีรับ ให้เกาะจำ เรียกเบี้ยเรียกเงิน ส่งให้แก่เจ้าเบี้ย
ตามรับ ถ้าลูกหนีมิรับไซ้ ให้เจ้าเบี้ยนายเงินฟ้องประท้วงคำกฎหมาย ให้เร่งว่ากล่าว
ให้แก่นบจนงเป็นธรรม³

จากที่กล่าวข้างต้นเห็นได้ว่า ถ้าทาสทำความผิด นายจะพิจารณาลงโทษตามใจ
ตนเองไม่ได้ ต้องแจ้งให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองผู้มีหน้าที่รับผิดชอบค้ำเนินการสอบสวนและลง
โทษตามสมควรแก่ความผิด ในกรณีที่ทาสผู้ทำความผิดปฏิเสธข้อกล่าวหานั้นก็ต้งค้ำเนินการ
ฟ้องร้องตามกระบวนการยุติธรรม

นอกจากนี้ กฎหมายยังได้ระบุความเหมาะสมในการลงโทษไว้ว่า นายทาส
ควรลงโทษทาสไต่หนักเบาเพียงใดถ้าทาสทำความผิด ซึ่งมีข้อความในกฎหมายลักษณะ
ทาส ว่า "ผู้ใดซึ่งเคียดแก่ค้ำคนคนไซ้ ท่านให้ตีแต่พอให้หลาบ ปราบแต่พอให้กลัว ท่าน
มิให้ล้มตายเลย ถ้ามันคนร้ายนั้นสอนมิได้ ให้ขายมันไปเสีย ถ้าตีมันตาย ให้ใหม่โดยศักดิ์
มือไม้ แลเหล็กนั้นแล"⁴ และได้ระบุไว้เป็นกรณีเฉพาะสำหรับทาสชายฝาก ความว่า
"ทาสได้ฝาก ตัวเจ้าเบี้ยนายเงินซึ่งโกรธ ทูบตีได้ แค่อ่าให้พิการ ถ้าตีถึงฉินกินหัก
พิการเป็นสาหัส ค้ำอันใดนั้นให้แบ่งเป็น 3 ส่วน หักเสียสองส่วน ให้คืนส่วนหนึ่งแก่ผู้ได้

* เกาะ หมายถึง จับ

¹ ก. 4/107-108.

² ก. 2/318.

³ ก. 2/160.

⁴ ก. 2/291.

ถ้าถึงสิ้นชีวิต ให้ตกไปตามกัน"¹

จากข้อกำหนดนี้สรุปได้ว่า ถ้านายทาสโกรธทาส จะลงโทษทาสให้ถึงแก่ความตายไม่ได้ ให้ทำได้เพียงเพื่อให้เช็ดหน้า ถ้านายทาสคนใดลงโทษทาสจนถึงแก่ความตาย จะได้รับโทษตามสมควรแก่เหตุ ในกรณีของทาสชายฝาก ถ้านายลงโทษทาสถึงตาย จะถูกลงโทษให้ตายตามกันไปด้วย การที่กฎหมายได้กำหนดโทษอย่างหนักถึงแก่ชีวิตไว้เช่นนี้ คงเพื่อพิทักษ์รักษาชีวิตของประชากรราษฎรโดยทั่วไป ไม่ว่ามีสภาพในสังคมอย่างไรให้คงอยู่ และได้รับความเป็นธรรม ตลอดจนมีความรู้สึกปลอดภัยในชีวิต

2. การคุ้มครองทางเพศ

กฎหมายตราสามดวงได้มีบทบัญญัติอยู่หลายแห่งที่แสดงว่าได้ให้การคุ้มครองแก่ทาสในทางเพศ เช่น กฎหมายลักษณะทาส ได้กล่าวถึงการข่มขืนทาสไว้ว่า

ผู้ใดบังอาจว่าตน เรี่ยวแรง มีเพื่อนหลายคนก็ ผู้เดียวก็ ไปกุมเกาะเบาะแฉลงหญิงทาสท่านควยแรงคน แลหญิงทาสนั้นร้องแรกซัดขวาง มีคนรู้เห็นได้ยิน ข่มขืนหญิงนั้นได้ถึงชำเราก็ค มีได้ถึงชำเราก็ค พิจารณาเป็นสัจ ให้ใหม่โดยพระราชกฤษฎีกาเคิม ถ้าข่มขืนหญิงทาสมีบาดเจ็บ ให้ใหม่โดยบาดเจ็บอีกโสศหนึ่ง พวกซึ่งไปควยกันนั้นให้ใหม่กึ่ง ถ้าชายหลายคนข่มขืนโหมเอาหญิงนั้น โหลงโทษแก่ชายนั้นควยลวคนละ 30 ที และให้ใหม่ตามบันทาศักดิ์ เพราะเข้าในระวางกันโซกซานเมืองท่าน²

จะเห็นว่าบุคคลที่ข่มขืนทาสหญิงจะมีโทษตามกฎหมาย และถ้าทำให้ได้บาดแผลควยก็จะได้รับโทษเพิ่มขึ้นอีกสถานหนึ่ง สาเหตุที่ต้องมีบทบัญญัตินี้คงเป็นเพราะทาสเป็นผู้ที่มีสถานภาพต่ำในสังคม ใครจะคิดทำร้ายคงทำได้โดยง่าย ดังนั้นเพื่อให้สวัสดิภาพแก่ทาสหญิง ไม่ให้ถูกรังแกทางเพศ จึงได้บัญญัติกฎหมายในเรื่องนี้ไว้

นอกจากการข่มขืนทาสจะมีโทษดังกล่าวแล้ว ยังมีความผิดทางเพศที่คนทำกับทาสสถานอื่นอีก คือ การลักลอบเป็นชู้กับทาสของคนอื่น ซึ่งก็มีโทษ ดังบทบัญญัติในกฎหมายฉบับเดียวกันนี้ ความว่า "ชายลอบลักสมรักรทำชู้กับลูกสาวท่านก็ตี หญิงทาสท่านก็ตี แลพ่อแม่

¹ก. 2/317-318.

²ก. 2/342.

เจ้าเงินแห่งหญิงมีรั้ว ชายมีรั้ว หญิงมีครรภ์ตาย พิจารณาเป็นลัทธิว่าชายลอบลักทำชู้ด้วยหญิงจริงไซ้ ท่านให้ไหมชายจงเต็มค่าตัวหญิงสักัน แลหญิงทาสนั้นแล้วให้ลงทัณฑ์โทษ 30 ที"¹

การคุ้มครองทางเพศของทาสอย่างหนึ่ง ที่เห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญและควรกล่าวถึง คือ ความผิดทางเพศต่อทาสที่เกิดจากการกระทำของนายทาส คงจะเป็นการป้องกันความผิดต่าง ๆ ที่นายอาจทำแก่ทาสหญิงของตน จึงได้มีบทบัญญัติในกฎหมายตราสามดวงหลายแห่ง เช่น นายจะบังคับให้ทาสหญิงของตนมีสามีโดยที่นางไม่ยินยอมไม่ได้ ดังบทบัญญัติข้อหนึ่งว่า "บุคคลใดเอาทาสแลบุตรไปขายฝากไว้แก่ท่าน แลนายเงินกุมเกาะประสมให้มิมีหัว มันมิยินดี มีลักขีพอันรู้เห็น ให้แบ่งค่าตัวเสียครึ่งหนึ่ง ให้แก่นายเงินครึ่งหนึ่ง เพราะทงศักดิ์ส้าหาวเอาลูกหลานแลทาสท่านมิหัวมิชอบ"² เรื่องดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า แม้นายทาสจะมีฐานะต่ำ แต่กฎหมายก็มีไว้ให้นายปฏิบัติกับทาสตามใจได้ทุกอย่าง โดยเฉพาะเรื่องเพศ และการแต่งงาน ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ

นายที่ไค้ทาสเป็นภรรยาแล้วจะทอดทิ้งไปเฉย ๆ ไม่ได้ กฎหมายได้ระบุเอาไว้ว่า นายไค้ทาสหญิงเป็นภรรยา ต่อมาเมื่อไม่พอใจจะอยู่ร่วมกับเธอ ให้ทำค่าตัวเป็นสองส่วน ให้นายส่วนหนึ่ง ส่วนหนึ่งเป็นของทาส แต่ถ้าทาสไม่เต็มใจอยากอยู่กับนายและเอาใจออกห่าง จึงให้เอาค่าตัวเต็มราคา³ เรื่องนี้คงกล่าวไว้เพื่อป้องกันมิให้นายทอดทิ้งทาสหลังจากที่ไค้นางทาสนั้นเป็นภรรยาแล้ว แต่ถ้าทาสหญิงนั้นไม่อยากเป็นภรณานายต่อไป และเอาใจออกห่างเองก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

อีกกรณีหนึ่ง นายเงินไปไค้หญิงที่มีสามีมาเป็นทาสของตน ในตอนที่ไค้นั้นมิได้ตกลงให้เขาหย่าขาดจากกันก่อน ต่อมานายเงินเอาหญิงทาสนั้นเป็นภรรยาคน ในกรณีนี้ นายเงินมิโทษจะต้องถูกปรับตามกฎหมาย⁴ ยกเว้นว่าหญิงที่ซื้อมาเป็นทาสนั้นสามีเดิมไม่

* สักัน ในกฎหมายตราสามดวงใช้ปะปนกับคำว่า ฉกัณ ซึ่งปัจจุบันใช้ ฉกรรจ์

¹ ก. 2/254.

² ก. 2/294-295.

³ ก. 2/341.

⁴ ก. 2/226.

ได้มาติดต่อกันเป็นเวลานานเกินหนึ่งปีขึ้นไป¹

การคุ้มครองทาสในทางเพศของกฎหมายตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ทาสหญิงได้รับการคุ้มครองพอสมควร คือ บุคคลที่ซ่มซนทาสหญิงต้องได้รับโทษตามกฎหมาย นายจะบังคับให้ทาสหญิงมีสามีโดยที่เจ้าตัวไม่ยินยอมไม่ได้ นายที่ใดทาสหญิงเป็นภรรยาแล้วจะทอดทิ้งเธอไปโดยไม่มีเหตุผลมิได้ ทาสชายฝากที่ยังมิได้ตัดขาดจากสามีเดิม นายจะเอาเป็นภรรยาไม่ได้ นอกจากสามีเดิมจะขาดการติดต่อกันไม่ต่ำกว่าหนึ่งปี และบุคคลที่ลักลอบเป็นคู่กับทาสหญิงของคนอื่นต้องได้รับโทษตามกฎหมาย

3. การรับผิดชอบต่อทาสของนายทาส

นายผู้ได้รับประโยชน์จากแรงงานทาสควรให้ความรับผิดชอบต่อทาสของตนตามสมควร เรื่องนี้กฎหมายได้กำหนดเอาไว้หลายอย่างดังสรุปได้ว่า

นายต้องรับผิดชอบดูแลทาสในยามเจ็บป่วยด้วยการให้การรักษาพยาบาล หรือต้องรับจ้างแก่ผู้ขายทาส เพื่อจะได้นำไปรักษาพยาบาล จะปล่อยทิ้งไว้โดยมิได้สนใจทาสนั้นมิได้² และในระยะเวลาที่ทาสเจ็บป่วยและทำงานให้นายไม่ได้นั้น ไม่ว่าจะเป็นเวลาานเท่าใดก็ตาม นายจะคิดดอกเบี้ยจากทาสนั้นไม่ได้³

ในเวลาที่เกิดเหตุพิภพภัยคือภาวะข้าวขาดมากแพง นายจะทอดทิ้งทาสของตนโดยไม่รับเลี้ยงเหมือนแต่ก่อนไม่ได้⁴ ถ้านายคนใดปล่อยปละละเลยทาสของตน ให้ช่วยเหลือตนเองในยามข้าวขาดมากแพง เช่นนั้น เมื่อพ้นเขตเหตุการณั้้นแล้ว จะไปรับคืนมาเป็นทาสของตนไม่ได้ เป็นการผิดต่อหลักความรับผิดชอบ

นายสั่งงานให้ทาสทำอะไรก็ตาม ถ้าเกิดความผิดพลาดหรือมีความไม่เหมาะสมอะไรเกิดขึ้นกับการกระทำนั้น นายจะโอนความรับผิดชอบให้แก่ทาสรับแต่เพียงผู้เดียวไม่ได้ เช่น นายใช้ให้ทาสของคนไป เป็นสื่อเพื่อชักชวน มีคนอื่นมาทำคู่กับตน ทาสนั้นไม่มีความผิด

¹ก. 2/306.

²ก. 2/300-304.

³ก. 2/328.

⁴ก. 2/326.

เพราะนายเป็นคนสั่ง ทาสซึกนายไม่ได้ เพียงทำตามคำสั่ง¹ ทาสไปทำธุระกิจอื่นใดที่นายมอบหมายและได้รับอุบัติเหตุถึงตาย นายต้องรับผิดชอบ นอกเสียจากทาสนั้นไปทำเองโดยพลการโดยที่นายมิได้มอบหมายหรือเห็นชอบ²

อนึ่ง นายจะขายทาสของตนต่อไปให้คนอื่น ถ้ามีทรัพย์สินที่จะคิดเอากับทาสคนนั้น หรือมีด้อยมีค่าที่จะว่าต่อกัน ก็ให้จัดการเสียให้เรียบร้อยก่อนที่จะขายให้แก่คนอื่น เพราะถ้าขายไปแล้วจะตามเอามาเพื่อเรียกร้องสิ่งที่ค้างกันอยู่ เป็นการไม่สมควร³

4. การคุ้มครองทรัพย์สิน

ตามกฎหมายที่กล่าวมาแล้วข้างว่า ทาสเป็นสมบัติของนายทาส และไม่มีทรัพย์สินเป็นของตนเอง เพราะผลผลิตที่เกิดขึ้นจากแรงงานทาสจะตกเป็นของนาย แต่อย่างไรก็ตาม ใค้มีบทบัญญัติในกฎหมายระบุว่า ทรัพย์สินของทาสที่มีมาก่อนการตกเป็นทาสยังคงเป็นของทาส ถ้าทาสนั้นตายไป ทรัพย์สินให้ให้แก่ภรรยา สามี หรือญาติพี่น้องของทาส แต่ถ้าไม่มีญาติพี่น้องจริง ๆ จึงให้ทรัพย์สินนั้นตกเป็นของนายทาส⁴

นอกจากนี้ กฎหมายยังได้กำหนดให้ลูกของทาสภรรยา มีสิทธิในกองมรดกของบิดาเหมือนลูกภรรยาประเภทอื่น ซึ่งจำแนกไว้ 6 ประเภท คือ

- ก) บุตรที่เกิดจากภรรยาที่ไค้สู้ขอหรือภรรยาพระราชทาน
- ข) บุตรที่เกิดจากอนุภรรยา
- ค) บุตรที่เกิดจากทาสภรรยา
- ง) บุตรที่มากับภรรยา
- จ) บุตรที่มากับสามี
- ฉ) บุตรบุญธรรมที่ขอมมาเลี้ยงแต่น้อย⁵

¹ก. 2/209.

²ก. 2/305.

³ก. 2/294.

⁴ก. 2/335.

⁵ก. 3/28.

5. การไถ่ตัวของทาสสินไถ่

ถ้าทาสสินไถ่มีความประสงค์จะไถ่ตัวเอง โดยได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ เคยตกลงไว้กับนายทาสครบถ้วนแล้ว นายทาสไม่มีสิทธิ์หวังเห็นว่าการไถ่ถอนนั้นได้ นายคนใดหวังเห็นว่าการไถ่ถอนดังกล่าว จะได้รับโทษตามกฎหมาย ดังข้อความใน กฎหมายลักษณะทาส ว่า "ทาสสินไถ่มันมีสมันอยู่ แลมันตามเงินมาส่งเจ้า เบี้ย นาย เงินมีรับท่านว่ามีชอบ ถ้ามันส่ง 3 ครั้งแล้วเจ้า เบี้ยนายเงินหมีรับ ท่านว่ามีชอบ ให้คิด เอาสืบหีบเอาหนึ่งแก่เจ้า เบี้ยนายเงิน เหตุว่าเจ้า เบี้ยนายเงินทำให้ยากแก่ไพร่พลเมือง ถ้ามันมีส่งเงินแก่เจ้า เงินแลมันมาร้องฟ้องเอาเจ้า เงินขึ้นสาร ให้คิดเอาสืบหีบเอาหนึ่ง แก่ทาสนั้น¹

การมีบทบัญญัติไว้อย่างนี้คงเป็นเพราะท่านกลัวว่านายทาสจะไม่ยอมให้ทาส ไถ่ตัว และกักกันเอาไว้ใช้สอย หรือบางครั้งคนที่นายทาสต้องการความสามารถพิเศษ ของทาสไว้ทำงานสำคัญให้ตน แต่ถ้าไม่มีข้อบัญญัตินี้ ทาสก็อาจไถ่ตัวเองไม่ได้และต้อง ตกเป็นทาสต่อไปอีกนาน

อนึ่ง ถ้าทาสมีความไม่พอใจนายเงินของตนโดยประการใดก็ตาม ทาสมีสิทธิ ที่จะฟ้องนายเงินได้ แต่ต้องส่งเงินค่าตัวให้นายเงินเสียก่อนจึงจะฟ้องได้ นอกจากนาย เงินจะมีความผิดมากซึ่งให้ฟ้องได้โดยยังไม่ต้องส่งค่าตัวก็ได้² ในกรณีเช่นนี้ทาสคงได้รับการ สนับสนุนจากคนอื่น ไม่เช่นนั้นคงไม่มีเงินไถ่ตัวเองและไม่มีเงินส่งค่าตัวให้กับนายเงิน

6. สิทธิพิเศษของทาสชายฝาก

ทาสชายฝากน่าจะมีสิทธิพิเศษมากกว่าทาสประเภทอื่น ดังกฎหมายระบุว่า ถ้าทาสชายฝากนั้นถูกขายในราคาแสนหนึ่ง หรือสอง หรือสามแสน นายจะใช้ให้ทำงาน อย่างหนักเหมือนทาสประเภทอื่นไม่ได้ ต้องค่อยใช้สอยและอย่าทำร้ายให้ถึงอันตราย ถ้า ทาสนั้นไม่ใช่อ่างไรให้เอาคืนคนขายและเรียกเงินคืน นายทาสจะให้ทาสประเภทนี้ไป รับโทษทัณฑ์แทนตนจนต้องถูกจองจำด้วยโซ่ ตรวน ชื่อคา หรือถูกทวนด้วยลวดหนังก

¹ ก. 2/181.

² ก. 2/35.

ตกแตกตกฝนจนได้รับความทรมาณไม่ได้ นายคนใดที่ทำเช่นนั้นจะต้องได้รับโทษตามกฎหมายและลดค่าตัวทาสลง ถ้าทาสนั้นถูกทวนค้ำยลวคหนึ่งแล้ว ค่าตัวต้องยกเลิกไป¹ ถ้าทาสชายฝากมีค่าตัวต่ำกว่าสิบสอง หรือสิบสี่แสน ก็ให้ค่อยไต่สอย นายทาสไม่ควรข่มเหง ใส่โซ่ตรวน หรือซื้อคาให้ทาสนั้นได้รับความลำบากถึงกับขาดตาบอดแต่ประการใด²

ง. การหลุดพ้นจากความเป็นทาส

กฎหมายตราสามดวงได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทาสจะได้ความเป็นไทยไว้หลายแห่ง สรุปได้ 5 ประเด็น คือ

1. เมื่อทาสหญิงตกเป็นภรรยาของนายทาส

เมื่อทาสหญิงตกเป็นภรรยาของนายทาส ทาสหญิงนั้นจะได้รับความเป็นไทยใน 2 ลักษณะ คือ

ก) นายใดทำทาสหญิงเป็นภรรยาแล้ว ถือว่าทาสหญิงนั้นได้ความเป็นไทย แม้สามีจะตายไป หญิงนั้นก็ยังคงเป็นไทยต่อไป ใครจะนำหญิงนั้นไปแบ่งเป็นมรดกตกทอดต่อไปอีกไม่ได้³

ข) นายทาสใดภรรยาของทาสเป็นภรรยาคน ต้องปล่อยทาสชายผู้สามีของทาสหญิงให้เป็นไทย⁴

2. เมื่อทาสไถ่ตัวเอง

การไถ่ตัวเองเป็นวิธีหนึ่งที่ทาสจะได้ความเป็นไทย เช่นข้อความว่า

ผู้ที่ไถ่ตัวทาสเชลยมา หรือขายทาสเชลยไป ถ้าตัวทาสไม่สมัครใจจะอยู่ ก็ให้ไถ่ตัวไต่ตามกำหนดค่าตัว ถ้าไม่มีค่าตัวก็ให้กำหนดค่าตัวทาสชายที่เป็นชายสกัน 16 ตำลึง แลค่าตัวทาสหญิงสกัน 14 ตำลึง สำหรับทาสเชลยที่อาชุน้อยหรือมากกว่านี้ ให้เทียบตามกฎหมาย⁵

¹ ก. 2/298.

² ก. 2/291-292.

³ ก. 3/28.

⁴ ก. 2/225-226.

⁵ ก. 2/331.

3. เมื่อทาสไปราชการสงครามแทนนายทาส

ทาสที่นายใช้ให้ไปราชการสงครามแทน และถูกจับเป็นเชลยในสงคราม และรอดชีวิตกลับมาได้ในเวลาต่อมา จะพ้นจากความเป็นทาส¹ แต่ถ้าไปรบโดยพลการ นายไม่ได้มอบหมาย ไม่มีผลต่ออิสรภาพในประเด็นนี้

4. เมื่อทาสชนะในกรณีพิพาท

ในกรณีที่เกิดการพิพาทระหว่างนายกับทาส ถ้าทาสเป็นฝ่ายชนะจะได้รับความเป็นไทย แต่ถ้าแพ้ก็ต้องได้รับโทษตามกฎหมาย ดังข้อความในกฎหมายลักษณะทาส ว่า

ทาสต่อเจ้าเงิน ว่าเป็นกระบดประเทศ ร้ายประการใดก็ดี แลพิจารณาเป็นสังว่า นายเป็นผู้ร้าย ท่านให้อาทาสอันส่อนั้นมาขึ้นชาหย่าง เอาเจลว* ปะหน้าประจาร แล้วให้มันร้องว่า ออย่าดูเยี่ยงอย่างชาผู้ทรชนอันร้ายส่อนายเงิน แล้วให้ลงโทษ ทวน ตัดปาก แล้วขายมันเสีย ถานายรายแกมัน ๆ วาจริงไซ้ ท่านให้มันเป็นไท พ้นจาก ทาส²

นอกจากนี้ ยังมีข้อความในกฎหมายลักษณะหัวเมีย ว่า "นายเงินหาความแก่ทาส ชายฝากว่าผิดเมีย ทาส ไท คนไซ้ ถ้าเป็นสังให้ไหม ถ้าหาสินไหมจะเสียมิได้ ให้ทวน ค้วยลวดหนังแทน เบื่อไหมนั้น ถ้าแลนายเงินหาเป็นสังให้ทาสออกเป็นไท³

การไต่ความเป็นไทยด้วยกรณีอย่างนี้ ทาสต้องมีความมั่นใจ และความผิดของ นายต้องชัดเจน ทาสกล่าวหานายทาสลอบ ๆ โดยไม่มีมูลไม่ได้ เพราะผู้มีสถานภาพที่ เหนือกว่าอาจมีวิธีการหลายอย่างที่จะกลับเรื่องร้ายให้กลายเป็นดี หรือกลับเรื่องดีให้ กลายเป็นร้าย อย่างไรก็ตามการมีบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าวจึงอาจกล่าวได้ว่า การ ชนะในกรณีพิพาทเป็นวิธีหนึ่งที่ทาสจะไต่ความเป็นไทย

¹ ก. 4/291-292.

* เจลว (ฉะหลว) หมายถึง เครื่องทำด้วยตอก หักซัดเป็นมุม ๆ ตั้งแต่หัวมุม ขึ้นไป สำหรับปักหม้อยา บักเป็นเครื่องหมายสิ่งของซึ่งจะขาย หรือปักขอบเชก

² ก. 2/336.

³ ก. 2/228.

5. เมื่อบวชในพระพุทธศาสนา

การออกบวชในพระพุทธศาสนา เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทาสจะได้รับความเป็นไทย เพราะคนที่บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาจะมาจากสภาพชีวิตในอดีตอย่างไรก็ตาม ย่อมได้รับความเคารพและศรัทธาจากชาวพุทธไทยโดยทั่วกัน ทั้งนี้รวมถึงพระภิกษุที่เคยเป็นทาสมาก่อนด้วย จึงเกิดความเชื่อและคงเป็นแนวปฏิบัติทั่วไปว่า คนที่ได้บวชในพระพุทธศาสนาแล้ว จะได้รับความเป็นไทย แม้จะลาสิกขาบทแล้วก็ยังคงเป็นไทยตลอดไป ดังข้อความในกฎหมายลักษณะทาสว่า "ผู้ใดศรัทธาต่อพระศาสนา โปรดให้บวชทาสเป็นพระภิกษุ เป็นสามเณร เป็นชีในพระศาสนาแล้ว ถึงจะลาออกจากพระศาสนาแล้วก็ดี เจ้าทาสจะเอาทาสคืนมิได้ ถ้าเจ้านี้ ลูกนี้ ยอมให้บวชแล้ว จะเอาคืนมิได้"¹ และได้กำหนดหลักปฏิบัติที่สอดคล้องกันไว้อีก ว่า บุคคลต่อไปนี้จะถูกเรียกว่าทาสไม่ได้ คือ ทาสที่นายทาสโปรดและไม่ใช้แล้ว ทาสที่นายโปรดให้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ทาสที่โปรดให้แก้พราหมณ์ ภิกษุด้วยกันจะเรียกกันว่าเป็นทาสไม่ได้ ผู้ทรงศีลมาอาศัยอยู่ด้วย จะถือว่าเป็นทาสไม่ได้ และผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตของตน จะถือว่าเป็นทาสไม่ได้²

¹ก. 2/318.

²ก. 2/286.